

PROBLEMATIKA NEUSPJELIH ŽENIDBI

RAZVEDENI I CIVILNO VJENČANI

DR MARIJAN VALKOVIĆ

Među tolikim gorućim pastoralnim pitanjima nalazi se svakako i problematika razvoda i crkveno nevaljanih ženidbi. Ranije je pastoralna praksa svu ovu problematiku uključivala u problem suložništva (*concupinatus*), a i slučajevi su bili rjeđi. No, otkako su moderne države u 19. i 20. stoljeću jedna za drugom priznale i ozakonile razvod i mogućnost sklapanja nove ženidbe, pastoralna se problematika proširila. Ima, naime, takvih ženidbenih zajednica koje imaju sve glavne oznake redovite ženidbene veze i pravi »*affectus maritalis*« (slobodan pristanak, jedinstvo, nerazrješivost, plodnost), a opet su pred Crkvom nevaljane, bilo zbog nedostatka kanonske forme, bilo iz razloga što su jedna ili obje stranke već ranije sklopile valjanu crkvenu ženidbu, a ženidbeni je drug još na životu. Danas treba lučiti ovakve zajednice od običnog suložništva. Poznat je slučaj talijanskog biskupa Fiordellija iz Prata, koji je još prije četvrt stoljeća došao pred sud, jer je civilnu ženidbu jasno u crkvi nazvao suložništvom. I kod vjernika i u stručnoj literaturi usvaja se mišljenje da prema ovakvim zajednicama treba zauzeti drukčiji stav¹. U našem raspravljanju mislimo na katolike koji su sklopili civilnu ženidbu, a jedan od ženidbenih drugova bio je ranije u crkveno valjanu ženidbu. Isključene su iz diskusije sve one veze kojima nedostaje neka od temeljnih značajki ženidbene ustanove, tj. razne više-manje slobodne veze i suložništvo.

Da je problem razvedenih i civilno vjenčanih katolika veoma težak i bolan, svjedoči nam svakidašnje iskustvo, razni podaci i studije, napori pastoralista, teologa i crkvenih pravnika, te pastoralne smjernice pojedinih biskupa i biskupskih konferencija, kao i same Svete Stolice. Što se podataka tiče, oni su, nažalost, čak preobilni. U Jugoslaviji posljednjih

¹ HOLZEHERR G., »Konkubinats« u: *Lex. f. Theol. u. Kirche* VI, 461; HÄRING B., *Das Gesetz Christi III*³, München-Freiburg 1966, str. 306; usp. ALONSO P., *Erwägungen zur Pastoral der Zivilehe*, u: HEIMERL H., *Verheiratet und doch nicht verheiratet*, Wien 1970, str. 17—41. Potreba tog razlikovanja isticana je i na talijanskom kongresu za apostolat obitelji 1971. god. Usp. II Regno-Att. XVI (1971), br. 128, str. 86. Važna je ta promjena naglaska. U prošlom stoljeću sv. Penitencijarija 1866. u svojoj instrukciji ponavlja riječi Pija IX da »*quamlibet aliam inter christianos viri et mulieris praeferat sacramentum conjunctionem, etiam civilis legis vi factam, nihil aliud esse nisi turpem atque exitialem concubinatum*« (DS 2991). Neki još i danas zadržavaju ovakvo poimanje.

godina okruglo na 7 sklopljenih ženidbi dolazi 1 razvod, a u Hrvatskoj je taj omjer još manji (1 razvod na 6 ženidbi; god. 1953. 1 razvod na 9 ženidbi)². Uvjeravaju nas da je situacija u nekim drugim zemljama još i gora. Statistike iz Sjedinjenih Američkih Država govore o 1 razvodu na 3 sklopljene ženidbe, a prosjek kod katolika je nešto bolji³. Govori se o pet milijuna američkih katolika koji žive u crkveno nevaljanoj ženidbi. Broj razvoda još je u porastu, barem u nekim sredinama. Više — manje slični podaci dolaze i iz drugih zemalja. Crkva je očito suočena s golemim problemom, i neki misle da je baš ženidba čvorište i primjer crkvene teološko-pastoralne problematike danas, ne samo u strogo katoličkim nego i u širim ekumenskim okvirima.

Koji je stav i koja metoda zauzeta prema ovakvim osobama? Najbolje je navesti kanonsko pravo, budući da je ono utjecalo na cjelokupnu pastoralnu praksu i pokazivalo određeni smjer. Dosadašnji crkveni zakonik predviđa uglavnom kaznene mjere:

»Bigami, idest qui, obstante coniugali vinculo, aliud matrimonium, etsi tantum civile, ut aiunt, attentaverint, sunt ipso facto infames; et si, spreta Ordinarii monitione, in illicito contubernio persistant, pro diversa reatus gravitate excommunicentur vel personali interdicto plectantur« (kan. 2356).

Pojedini biskupi ili pokrajinske sinode doista su i primjenjivali ove kazne. Tek nedavno je ukinuto izopćenje, kojim je crkvena sinoda SAD (Baltimore 1884) udarila sve katolike koji bi se civilno vjenčali. Nadalje, ovakve osobe, prema postojećem kodeksu, treba smatrati javnim grešnicima te im valja uskratiti crkveni pogreb (kan. 1240 § 1, 6), što je kao takvo ukinuto prije nekoliko godina⁴. Kao »infames« ne mogu izvršavati »actus legitimos« (kan. 2294 § 2) te ne mogu biti kumovi na krštenju (kan. 765 n. 2) i krizmi (kan. 795 n. 2), ne mogu biti članovi »piarum associationum« (kan. 693 § 1), a djeca su im nezakonita. Budući da se radi o javnom i očitom suložništvu, na temelju kan 1078 nastaje »impedimentum publicae honestatis«⁵.

Ovi i slični kazneni propisi davali su ton i pastoralnom radu, koji je više naginjao opomenama i kaznama. Gledano iz perspektive vjerske sociologije, ovakav pastoralni pristup Crkve odgovarao je situaciji tzv. »kršćanskog društva« kad su crkveni propisi vrijedili na civilnom području, te kad je društvena struktura pogodovala provođenju crkvene pastoralne prakse⁶.

Prijelazom u tehničko, sekularizirano i pluralističko društvo situacija se stubokom mijenja. Ženidbena ustanova doživljava teške udarce i pra-

2 Statistički godišnjak Jugoslavije XXIV (1977). Godine 1975. sklopljeno je u Jugoslaviji 180.046 brakova, a razvedeno 25.137 (str. 113). Prema Statističkom godišnjaku SR Hrvatske sklopljena su u Hrvatskoj 1976. godine 36.442 braka, a razvedeno je 6.107 brakova (str. 54).

3 Wrenn L. G. (izd.), *Divorce and Remarriage in the Catholic Church*, New York 1973, str. 143.

4 *Dekret Kongregacije na nauk vjere* od 20. rujna 1973; AAS LXV (1973), str. 500.

5 SIPOS St., *Enchiridion iuris canonici*⁷, Roma 1960, str. 414—415.

6 »U doba kad su kontrola i zakonska sankcija bile veoma djelotvorne, strogi postupak koji je tada pogadao relativno mali broj osoba, donosio je izvanjske plodove. Danas se strogost sankcija pokazala uglavnom neuspješna. Crkva time gubi nebrojene vjernike koji bi po većem milosrđu postali zahvalni i revni kršćani« (HÄRING B., *Grundsatztreue und pastorale Offenheit bezüglich der Ehefragen*, u: *Studia Moralia* IV/1966, str. 317).

ve potrese. Uzroci su mnogovrsni. Uz gubitak životne orijentacije i širenje bezvjerja veoma su važni i neki kulturno-sociološki čimbenici. Današnja mala inokosna obitelj (nuclear family, Kernfamilie ili Kleinfamilie) zahtijeva mnogo veću zrelost ženidbenih partnera, te uspjeh ili neuspjeh ovisi o njihovim ljudskim svojstvima, budući da većinom ne uživaju podršku koju je imala »velika obitelj« ili »zadruga« u patrijarhalnoj i agrarnoj civilizaciji (rodbina, selo, župa, običaji, civilni zakoni itd.). Rađanje i odgajanje djece danas zahtijevaju mnogo veće sposobnosti i mnogo veću zrelost negoli nekada. Moderni način života i rada previše opterećuje i razdvaja muža i ženu. Budući da su prepušteni sami sebi, prekasno opažaju znakove kriza koje mogu potkopati njihovo zajedništvo. Vrlo često dolazi do preranog sklapanja ženidbe, a također nedostaje potrebna i suvremena priprava. Neozbiljnost i površnost života, trka za užicima i komforom i mnogi drugi čimbenici današnjeg »potrošačkog društva« samo pojačavaju krizne momente. Uvjereni smo da će se ženidba kao institucija održati i u novoj civilizaciji (iako joj mnogi proriču nestajanje i smrt), te da će čak doživjeti nova obogaćenja, ali za to su potrebni golemi naponi i novi pristupi. Sada smo u previranju i procijepu između prošlosti i budućnosti, pa se baš ne snalazimo najbolje.

Posve je shvatljivo da su pastoralisti prvi osjetili težinu problema, jer su živjeli i žive u neposrednom dodiru s vjernicima. Oni su malo-pomalo počeli uvidati da nije dovoljno vjernike samo opominjati i dozivati im u svijest postojeće odredbe crkvenog prava i ostale smjernice. No ni oni ne znaju što da se radi, budući da se još nije iskristalizirala pastoralna metoda koja bi odgovarala novim prilikama. Osobito su se svećenici počeli pitati ne bi li barem neki od katolika koji žive u crkveno nevaljanim ženidbama mogli biti pripušteni sakramentu euharistije. S obzirom na ovu točku nije bilo nekih novih službenih pastoralnih smjernica, ali se cijeli problem crkveno nevaljanih ženidbi počeo preispitivati s biblijskog, povijesnog, dogmatskog, pastoralnog i ekumenskog gledišta, pa su iskrsli mnogi elementi koji daju nova osvjetljenja, iako zasada nisu ni zaokruženi ni posve sigurni i općenito prihvaćeni. U današnjoj situaciji mnogi svećenici u pastvi smatraju da treba nešto poduzeti, pa katkad biraju rješenja kojima nedostaje izričita podrška crkvene vlasti. Prije desetak godina pisao je H. B. Meyer, profesor pastoralne teologije u Innsbrucku, jedan među prvima koji su se ozbiljnije pozabavili ovim pitanjem:

»Sve češće nalazimo dušobrižnike koji u ovakvim slučajevima nekako na svoju ruku daju odrješenje in foro interno i izbjegavajući sablazan, daju dopuštenje da mogu pristupiti sakramentima, a da pri tom nisu uvijek načistu da li se njihov postupak može opravdati ili odbiti, ili osobito iz kojih razloga«⁷.

Ima dosta znakova da se ovakva »neslužbena« praksa, ponedje uz prešutno dopuštenje biskupa, prilično raširila u nekim biskupijama u inozemstvu. No, treba imati pred očima opasnost i nenormalnost ovakva postupanja. Ono može, eventualno, biti samo kratka prijelazna faza dok se problem bolje ne prouči i dok se ne odrede jasnije smjernice. Na

⁷ MEYER H. B., Können wiederverheiratete Geschiedene zu den Sakramenten zugelassen werden?, u: *Zeitschr. f. kath. Theol.* 91 (1969), Heft. 2, str. 121.

stručnjacima je da preispitaju i bolje prouče cijelu problematiku, a na pastirskom vodstvu Crkve da, po mogućnosti, izda konkretnije smjernice za pastoralni rad.

BIBLIJSKA PERSPEKTIVA

Crkva se mora uvijek vraćati Bibliji i nadahnjivati se njome, osobito kad nastupe teški pastoralni problemi. Za teologe je ona »duša cjelokupnog teološkog studija«. Stoga je shvatljivo da će i obnovljena teologija ženidbe rado posegnuti za rezultatima novije egzegeze i biblijske teologije. Neki su biblijski pogledi upravo nezaobilazni kad je riječ o razvedenim i civilno vjenčanima. Oni su opća pozadina i daju pravac u kojem valja tražiti rješenja.

Najprije treba naglasiti radikalno proročki stil Isusova govora. Kad je riječ o moralnim pitanjima i posebice o ženidbi, Isus se ne kreće na razini stručnih zakonoznanaca-kanonista ili moralista-kazuista. Njegova je zadaća da otkrije izvornu volju Božju, bez obzira na prilike i okolnosti. Stoga on ne ulazi u pitanja koja su sporna među rabinskim školama. Današnja egzegeza (i to ne samo katolička) uglavnom jedinstvena u tome da je Isus naučavao jedinstvo i nerazrješivost ženidbe kao izvorni oblik volje Božje. Današnji egzegeti iznose to čak uvjerljivije negoli prijašnji, koji su nerijetko bili motivirani apologetskim stavovima. Karizmatско-proročki stil Isusova govora, ako s jedne strane i upućuje na ograničeni domet moralno-pravnih formulacija, s druge strane mnogo dublje ističe izvornu volju Božju, koja je vrhunska norma i prva zapovijed i koja nadilazi moralno-pravnu kazuistiku. Moralno-pravne formulacije ne mogu dokraja izraziti volju Božju; one su uvijek u stanovitom zaostajanju i raskoraku s njom. Stoga postoji potreba da se trajno preispituju i usavršavaju. Ova točka je od osnovne važnosti za ispravno gledanje na cjelokupno pravno-moralno područje. Moralna perspektiva je jača i šira od pravne, a proročko-karizmatска je opet ona zadnja koordinata, prema kojoj treba mjeriti i preispitivati konkretne pravne i moralne norme⁸.

Drugi važan doprinos biblijske teologije je onaj o središnjem mjestu milosrđa u Novom zavjetu. Ako se i može raspravljati o tome da li se baš milosrđe može nazvati »središtem Evandjelja« (Die Mitte des Evangeliums) — kako je to u svoje vrijeme isticao A. Harnack, a i danas to vole naglašavati neki egzegeti — nema sumnje da tema milosrđa pripada samoj srži Evandjelja. Isus je radikalno u naviještanju izvorne volje Božje, ali je pun milosrđa prema slabima i grešnicima. U njegovoj pastoralnoj metodi oni imaju posebne »povlastice«.

»Isus opazi čovjeka imenom Mateja gdje sjedi u carinarnici te mu reče: 'Hajde za mnom!' On ustade i pođe za njima.

Kad je poslije toga Isus sjedio za stolom u njegovoj kući, dođoše mnogi carinici i grešnici te sjedoše za stol s njim i njegovim učenicima. Kad to opaziše farizeji, upitaše njegove učenike: 'Zašto vaš učitelj jede s carinicima i grešnicima?' Kada to Isus ču, odgovori: 'Ne treba zdravima liječnik, nego bolesnima. Idite i naučite što znači: 'Više volim milosrđe ne-

⁸ ROSSI L., »Divorzio«, u: *Dizionario enciclopedico di teologia morale*, Supplemento, Roma 1976, str. 1316.

go žrtvu'. Jer ja nisam došao da pozovem pravednike, nego grešnike« (Mt 9, 9—13; usp. Mk 2, 13—17; Lk 5, 27—32).

Farizeji su Isusa nazivali »prijateljem carinika i grešnika« (Mt 11, 19), ali on je mirno odgovarao da je »Sin Čovječji došao da traži i spasi ono što je izgubljeno« (Lk 19, 10). Dosta je samo sjetiti se parabolâ o milosrdnom ocu i rasipnom sinu, o milosrdnom Samaritancu itd. Raspravljajući o problematici neuspjelih ženidbi, potrebno je imati na pameti ovu dimenziju milosrđa, i to ne samo u osobnim susretima, nego i na razini crkvenih odredbi i pastoralnih smjernica. Čini se da se ne bi moglo reći da je tradicionalni postupak (kako se formulirao i prenosio u novije vrijeme) snažnije očitovao duh evanđeoskog milosrđa.

S obzirom na neuspjele ženidbe, ključne novozavjetne tekstove nalazimo u Mk 10, 2—12; Lk 16, 16—18; Mt 5, 17, 32; 19, 3—12; 1 Kor 7, 10—16. 39; Rim 7, 2—3. Može se dodati i Iv 8, 2—11. Ovdje nećemo ulaziti u egzegetske probleme ovih tekstova. Oni su »crux« i teologa i Crkve već od najstarijih vremena, osobito što se tiče tzv. »Matejevih klauzula« (»parektós lógou porneías« i »me epí porneía«). S obzirom na sam tekst tih klauzula »danas je prilično jednodušno mišljenje egzegeta da ovaj dodatak ne pripada izvornoj Isusovoj riječi.«⁹ O značenju tih umetaka ima više mišljenja, ali čini se da je najrealnije ono koje u njima vidi proces adaptacije i usklađivanja Isusova proročkog govora o nerazrješivosti ženidbe i konkretne pastoralne prakse. Oni su početna interpretacija i akomodacija Isusovih riječi u judeo-kršćanskim zajednicama apostolske Crkve.¹⁰ Pavao će se opet naći u drugim prilikama. Dok s jedne strane

⁹ SCHNACKENBURG R., *Die Ehe nach der Weisung Jesu und dem Verständnis der Urkirche*, u: F. HEINRICH — V. EID, *Ehe und Ehescheidung. Diskussion unter Christen* München 1972, str. 26. Rekonstrukcija izvornog Isusova logiona na temelju Mt 5,32 glasi: »Svaki onaj koji otpusti svoju ženu navodi je na preljub, koji se oženi takvom otpuštenicom, čini preljub« (PESCH R., *Freie Treue*, Freiburg 1971, str. 11) Do slične verzije dolaze i oni koji smatraju da je izvornija Markova varijanta 10, 11: »Svaki onaj koji otpusti svoju ženu, čini preljub, i koji se oženi otpuštenicom, čini preljub« (G. DELLING, *Das Logion Mark X 11 und seine Abwandlungen*) im Neuen Testament, u: *Nov T* 1 1956), str. 263—274; usp. F. Böckle u: *Handbuch der christlichen Ethik*, Band II, Freiburg 1978, str. 130). Isus se jednako protivio otpuštanju žene kao i preljubu. Imajući u vidu tradiciju i židovsko ženidbeno zakonodavstvo, provokacija je načelna i frontalna. »Isus označava zakonom dopuštenu radnju kao kriminalnu, kao opaku i grešnu, kao zločin vrijedan smrtne kazne. Smjer Isusovih riječi je unaprijed jasan: Isus ne formulira novi zakon protiv priznatog, nego izriče sud koji lomi, čak i zabacuje, religiozno, etičko i zakonsko mišljenje, te razbija uobičajena mjerila. Izreka ima dijagnostički smisao; ona razotkriva. Ona otkriva što zapravo čini muškarak koji se može pozivati na svoje pravo. Izreka ima kritički smisao; ona pravi razliku između Božje volje i Božjeg prava, te ljudske samovolje i ljudskog pravdaštva« (PESCH, n. dj. str. 13).

¹⁰ HOFFMANN P., *Jesu Wort von der Ehescheidung und seine Auslegung in der neutestamentlichen Überlieferung*, u: *Concilium* 6 (1970), Heft 5, str. 326—332; PESCH R., *Freie Treue. Die Christen und die Ehescheidung*, Freiburg 1971. Svaka knjiga ili rasprava koja obrađuje pitanje razvoda ili nevaljanih ženidbi nužno se mora vratiti novozavjetnom učenju o ženidbi. Stoga u takvim djelima, većinom zbornicima, imamo vrijedne priloge s obzirom na novozavjetno učenje. Od obilja materijala navodim samo neka poznatija djela: DAVID J. — SCHMALZ F., *Wie unauflöslich ist die Ehe? Eine Dokumentation*, Aschaffenburg 1969 o novozavjetnom učenju raspravljaju J. Moingt i J. -C. Margot); WETZEL N., *Die öffentlichen Sünder oder soll die Kirche Ehen scheiden?*, Mainz 1970 (novozavjetnu nauku iznosi F. J. Schierse); *Divorce et indissolubilité du mariage*. Congrès de l'Association de théologiens pour l'étude de la morale (Chevilly-la-Rue, 18—20 septembre 1970), Paris 1971 (o Novom zavjetu R. Voeltzel); METZ R. — SCHLICK J., *Le lien matrimoniel*, Strasbourg 1970; REINHARDT Kl. — JEDIN H., — *Sakrament in der Kirche des Herr*, Berlin 1971; LUBSCZYK H. — SCHNEIDER G. — HAUSER R., *Ehe unlösbar. Fragen an Bibel und Pastoral*, Berlin 1972; HEINRICH F. — EID V., *Ehe und Ehescheidung*.

ističe nerazrješivost ženidbe među kršćanima sve dok je živ jedan od bračnih drugova, dotle u posebnom slučaju ženidbe između kršćanske i nekršćanske stranke dopušta razvod i mogućnost nove ženidbe za kršćansku ukoliko zajednički život nije moguć bez štete za vjerski život kršćanske stranke (1 Kor 7, 12—15). To je ono što će se kasnije nazvati »Pavlova povlastica« (Privilegium Paulinum). Ta »povlastica« ne dá se izvesti iz samih Isusovih riječi. I Pavao tu na neki način tumači smisao Isusovih riječi čineći stanovitu adaptaciju, već prema konkretnim pastoralnim prilikama i potrebama. Egzegeti već u Novom zavjetu vide model pastoralnog pristupa sakramentu ženidbe, što treba biti mjerodavno i za Crkvu kasnijih vremena. Taj stav današnjih egzegeta možemo lijepo opisati riječima poznatog njemačkog egzegete R. Schnackenburga, člana Internacionalne teološke komisije u Rimu:

»Premda je prva Crkva izdržala napetost između visokih Isusovih ideala i ljudske slabosti i borila se protiv struje tadašnjih shvaćanja i običaja, ipak ona nije mogla provesti bez iznimaka nerazrješivo jednoženstvo među vjernicima. Pod pritiskom činjenica i stvarnih okolnosti ona je bila prisiljena na jednu interpretaciju koja je, čini se, dopuštala izuzetke od apsolutne zabrane razvoda. To je daljnja važna spoznaja iz postupaka Crkve, koju potvrđuje povijest Crkve sve do današnje katoličke nauke o ženidbi. I današnja katolička nauka o ženidbi predstavlja jednu interpretaciju osnovne Isusove odredbe. To se, uz ostalo, očituje u priznavanju Pavlove povlastice, u razlikovanju između naravne i sakramentalne ženidbe, u mogućnosti oprosta s obzirom na pravo sklopljenu ali neizvršenu ženidbu. Kao stvarno nerazrješiva vrijedi jedino sakramentalno (sklopljena među dvjema krštenim osobama) i tjelesno izvršena ženidba. Nadalje, mnogostruke životne okolnosti nose sa sobom razne složene slučajeve i prisiljavaju na daljnja kanonistička i kazuistička tumačenja. Valja se pitati dokle se današnja praksa u tumačenju dađe svesti na izvornu Isusovu misao«. ¹¹

Ovakvo mišljenje nije rašireno samo među egzegetima. Danas ga preuzimaju i dogmatičari. Kao primjer možemo navesti J. Ratzingera, bivšeg člana iste Internacionalne teološke komisije, a sada Münchenskog nadbiskupa i kardinala:

»Crkva ne može dvoje. Ona može po sebi samo jedno: 'Živjeti i naučavati u skladu s naukom Evanđelja i apostola'. Ali ona ne može potpuno isključiti granične slučajeve kad ona — da se izbjegne veće zlo — mora ostati ispod onoga što bi zapravo htjela«. ¹²

Da stvar bude jasnija, Ratzinger je sažima u dvije teze: 1. Ženidba je nerazrješiva. Bilo bi neodgovorno pomišljati da bi se tu moglo nešto načelno mijenjati. On upozorava na opasnost koja se krije u raznim diskusijama o tome da bi ženidbeni vez mogao prestati na temelju unutarnjeg rasula (tzv. »Zerrüttungsprinzip«, većinom prihvaćen u civilnim zakonodavstvima). Taj smjer, po Ratzingeru, predstavlja opasan oblik

Diskussion unter Christen, München 1972; WRENNL. G. (izd.), *Divorce and Remarriage in the Catholic Church*, New York (1973); CERETI G., *Matrimonio ed indissolubilità: nuove prospettive*, Bologna 1971.

11 SCHNACKENBURG R., *Die Ehe nach der Weisung Jesu und dem Verständnis der Urkirche*, u: HEINRICH F. — EID V., *Ehe und Ehescheidung*, str. 32—33.

12 RATZINGER J., *Zur Frage der Unauflöslichkeit der Ehe*, u HEINRICH F. — EID V., n. dj. str. 61.

fenomenologizma koji registrira samo pojavne čimbenike, a nema sluha za sakramentalno otajstvenu stranu čovjekova života. Isusov zahtjev nerazrješivosti nije samo neki »ideal«, neka moralna preporuka, nego *zapovijed koja obvezuje*.

2. Crkva je Kristova Crkva Novog zavjeta, ali ona živi i djeluje u svijetu u kojem starozavjetna »tvrdoća srca« (Mt 19, 8) i dalje postoji. Zbog toga Crkva »može u jasnim slučajevima dopustiti ograničene iznimke da se izbjegne veće zlo«¹³. Ratzinger to — qua theologus — konkretno primjenjuje na pitanje o eventualnoj mogućnosti da ovakve osobe pristupe sakramentima pokore i euharistije. On čak dolazi do pastoralnog prijedloga:

»Gdje je dugo i za obje stranke nepopravljivo razorena ženidba, gdje se obratno naknadno sklopljena ženidba kroz duže vrijeme pokazala kao moralna stvarnost i izvršila u duhu vjere, osobito s obzirom na odgoj djece (tako da bi se razaranjem ove druge ženidbe uništila jedna moralna vrednota i počinila moralna šteta), tada bi se izvansudskim postupkom, i to na temelju svjedočanstva župnika i članova zajednice, mogla dopustiti pričest onima koji žive u drugoj ženidbi«¹⁴.

Time se druga ženidba nikako ne izjednačava s prvom, nego se samo upozorava na granične slučajeve kad evanđeoski zakon milosrđa vodi računa o ljudskom neuspjehu, grijehu i drugim slabostima i nevoljama, kako na osobnoj tako i na društvenoj razini. Posrijedi je napetost života, koja se ne da izdržati isticanjem samo jednog aspekta. Malo ima teologa koji — poput američkog moralista Ch. Currana¹⁵ — ovu napetost radikalno mijenjaju u napetost težnje prema idealu. Većina teologa uvjereni smatra da je ženidba po Gospodnjoj zapovijedi nerazrješiva, ali to ne isključuje da se vodi računa o rubu neuspjeha. Taj rub može biti sociološki dosta širok, ali je u kršćanskoj vjerskoj perspektivi uvijek rub koji se podnosi da se izbjegnju veća zla. U načelnom gledanju na nerazrješivost ženidbe kršćani se većinom slažu, čak i kada poput pravoslava- ca (a dobrim dijelom i protestanata) predviđaju zakonsku mogućnost razvoda i druge ženidbe. Oni ne niječu načelnu nerazrješivost ženidbe, nego se razlikuju u rasponu pastoralne prakse kad je riječ o neuspjelim ženidbama¹⁶. Tako pravoslavna »snishodljivost« (»oikonomia«) uzima u obzir i razvod i drugu ženidbu, ali uvijek kao *zlo koje se trpi*, dok se u isto vrijeme načelno vjeruje u nerazrješivost ženidbe¹⁷. Ovo iznosimo samo kao kut gledanja, a ne kao tvrdnju ili pitanje da li i koliko takva konkretna pastoralna rješenja odgovaraju duhu Evanđelja. U svakom

13 RATZINGER J., ondje, str. 53.

14 RATZINGER., ondje, str. 54

15 CURRAN Ch., *Divorce: Catholic Theory and Practise in the United States*, u: *New Perspectives in Moral Theology*, Notre Dame (Ind.) 1974, str. 212—276; isti, *Divorce in the Light of a Revised Moral Theology*, u: *Ongoing Revision in Moral Theology*, Notre Dame (Ind.) 1975, str. 66—106.

16 MELIA E., *Das eheliche Band im Lichte der Sakramenten- und der Moralthologie der orthodoxen Kirche*, u: METZ R. — SCHLICK J., *Die Ehe — Eand oder Bund?*, Aschaffenburg 1970, str. 87—108 (prijevod djela »Le lien sacrament«); Msgr L'HUIL- LIER, *Un point de vue orthodoxe à propos du divorce*, u: *Divorce et indissolubilité du mariage*, Paris 1791, str. 121—124; J. MEJENDORF (Meyendorff), *Brak u svetlosti pravoslavne teologije, Teološki pogledi* 1974, br. 3 (osobito str. 173—176); s obzirom na diferenciranje stavove u protestantizmu v. LÜTHI K., *Das Eheverständnis des Protestantismus*, u: *Theol.-prakt. Quartalschrift* 1979, Heft 1, str. 33—44.

17 MEJENDORF J., n. dj. str. 173—176.

slučaju ekumenizam može tu donijeti, i za jedne i za druge, znatne pomake i obogaćenja.

POVIJESNA PERSPEKTIVA

Ovom kratkom povijesnom prikazu ne prilazimo s nakanom da upozorimo na povijesni materijal koji bi stavljao u pitanje nerazrješivost kršćanske ženidbe, nego da vidimo kako je Crkva uvijek bila u napetosti između radikalne vjernosti Evandjelju i konkretne situacije, koja je na razini praktičnih rješenja više ili manje zaostajala za evandeoskim idealom. Ovoj delikatnoj problematici ranije se prilazilo većinom s apologetskog aspekta, bez dovoljne povijesne analize i hermeneutske metode. Imamo sjajnih djela s mnoštvom građe i podataka, ali perspektiva nam danas izgleda premalo povijesna¹⁸. Uz razne kulturne i sociološke razloge, koji danas snažno utječu na život vjernika, pa tako i na ženidbu, poticaj novijim teološkim raspravljanjima o ovom predmetu kao da je dao melkitski patrijarhalni vikar u Egiptu, nadbiskup E. Zoghby koji je na Drugom vatikanskom saboru u dva navrata izišao s prijedlogom ne bi li se i u zapadnoj Crkvi mogla provesti, u stanovitim okolnostima, ona praksa koja postoji u istočnim Crkvama, tj. da se tolerira druga ženidba, što ne bi bilo protiv načelne nerazrješivosti ženidbe. Od prijedloga vikara distancirao se u javnoj izjavi melkitski patrijarh Maksimos IV Saigh, a osobito ga je napao kardinal Ch. Journet, pa je i to bila jedna od saborskih »scena« o kojoj je pisala i svjetska štampa¹⁹. Značajnije djelo, koje je nakon Koncila zahvatilo u ovu problematiku, je ono našeg zemljaka V. Pospišila »Ženidba i druga ženidba: Prema novom katoličkom učenju« (New York 1967) (20). Znanstvena je kritika pokazala znatne nedostatke Pospišilova djela, ali je ono ipak dalo povoda da se i drugi autori kritički pozabave ovom problematikom, osobito ispitujući povijesne izvore. Uslijedilo je prilično studija i rasprava, iako se ne može reći da su rezultati zaokruženi i općenito prihvaćeni. Posebno bismo istakli radove koje su poduzeli H. Crouzel²¹, G. Cereti²² i L. Bressan²³.

Slika koju dobivamo o razvedenim i — eventualno — ponovno vjenčanim kršćanima prilično je šarena. Nerazrješivost ženidbe se načelno i čvrsto drži, ali konkretan postupak pokazuje priličnu širinu i to ne samo na Istoku nego i na Zapadu. Danas povijesni materijal ne možemo više promatrati kroz moralno-pravne kategorije ovih posljednjih stoljeća, svodeći ga na razinu postojeće prakse. Sama Internacionalna teološka komisija pri Kongregaciji za nauk vjere u Rimu, u svom nedavnom dokumentu o sakramentu ženidbe, priznaje težinu povijesnog materijala i dodaje kako nije u stanju dati neko rješenje²⁴.

18 Npr. JOYUCE G. H., *Christian Marriage. An Historical and Doctrinal Study*, London 1948. Talijanski prijevod: *Matrimonio Cristiano*. Studio storico-dottrinale, Alba 1954.

19 Oba govora donosi DAVID-SCHMALZ, *Wie unauflöslich ist die Ehe?*, str. 332—336.

20 POSPISHIL V., *Divorce and Remarriage: Toward a New Catholic Teaching*, New York 1967.

21 CROUZEL H., *L'Eglise primitive face au divorce*, Paris 1971

22 Cereti G., *Divorzio, nuove nozze e penitenza nella chiesa primitiva*, Bologna 1977.

23 BRESSAN L., *Il Canone Tridentino sul Divorzio per l'Adulterio e l'interpretazione degli autori*, Roma 1973; isti, *Il divorzio nelle chiese orientali*, Bologna 1978.

24 U komentaru 4. »propoziciji« o nerazrješivosti (*Il Regno- Doc.* 17/1978, str. 400).

Danas se u raspravama često citira slijedeći Origenov tekst:

»Također već su neki predstojnici Crkve dopustili, suprotno Pismu, da se žena smije preudati za muževljeva života. Oni time postupaju protiv riječi Pisma gdje stoji: 'Žena je vezana dok joj muž živi (1 Kor 7, 39) i: stoga bi je se smatralo preljubicom kad bi htjela imati drugoga, dok joj muž još živi' (Rim 7, 3). Ipak ovakav postupak nije bio sasvim bez temelja. Može se pretpostaviti da su oni dopustili ovakav postupak da se izbjegne veće zlo, iako u suprotnosti s pravom ustanovljenim na početku i s riječi Pisma«²⁵.

Slična svjedočanstva iz prvih stoljeća nisu osamljena²⁶. No, poseban utjecaj imat će tri pisma sv. Bazilija Velikog, koja je on 374/375. uputio prijatelju i biskupu Amfilohiju, a na temelju kojih je kasnije izrađeno 85 kanona koji nose Bazilijevo ime²⁷. »Moglo bi se reći da nema slučaja koji bi se mogao pojaviti u životu, a da ga se ovdje ne predviđa, tražeći rješenja na temelju običaja kapadocijske crkve ili u svjetlu vlastite osobne mudrosti«²⁸.

Ima mnogo toga kod Otaca što nije baš jasno, pa se vode diskusije i polemike, no ipak postupak po načelu milosrđa i tolerancije, kasnije prozvan u istočnoj Crkvi »oikonomia«, dovoljno je prisutan, te ne možemo olako preći preko te činjenice. Uzimajući u obzir cijeli kontekst, čini se da je, na primjer, u slučaju preljuba nevina stranka (muž) mogla odmah sklopiti novu ženidbu bez ikakve pokore, dok je kriva stranka morala činiti pokoru te je tek nakon toga bila pripuštena euharistiji, iako je sklopila novu ženidbu. Interesantno je pri tom da žena nije bila u istoj situaciji s muškarcem, što su već neki Oci osjećali kao nepravdu²⁹.

Crkva na Zapadu također se morala pozabaviti pitanjem nevaljanih ženidbi, ne samo zbog popustivosti civilnog ženidbenog zakonodavstva, nego i zbog ljudske slabosti među kršćanima. Tijekom stoljeća prevladat će stroži kanonski stav, ali ima prilično dokaza da je i zapadna Crkva uviđala napetost između evanđeoskog zahtjeva za nerazrješivošću i konkretnih ljudskih mogućnosti. Obično se u tom pogledu navodi »Ambrosiaster«, ali kao izuzetak koji čak ide dotle da u slučaju preljuba žene izričito priznaje mužu pravo na novu ženidbu (ali ne i obratno!)³⁰. No, ima i tekstova koji pokazuju napetost između vjernosti Evandelju i pastoralnih mogućnosti. Čini se da u tom pogledu mnogo govori 10. kanon crkvenog sabora u Arlesu 314. god., koji glasi: »Što se tiče muževa koji zateknu svoje žene u preljubu, a mladi su i zabranjeno im je ponovno ženiti se, svidjelo nam se odrediti da im se savjetuje, koliko je moguće, neka ne

25 ORIGEN, *Comm. in Matth.* XIV, 23; PG 13, 1245 A–B; GCS 10, 340–341.

26 Po K. Lehmannu »svjedočanstva ove vrste mogla bi se lako umnožiti«. Usp. K. LEHMANN, *Unauflöslichkeit der Ehe und Pöstoral für wiederverheiratete Geschiedene*, u: *Int. kath. Zeitschrift »Communio«* 1972, 4, str. 262.

27 Pisma 188, 199 i 2129 (PG 32, 677 sl.). Usp. HAMEL E., *Tensione comandamento-possibilità in materia di divorzio e di nuovo matrimonio nella Chiesa primitiva*, u: *Rasegna di teologia XX* (1979), 1, str. 20–21.

28 CERETI G., *Divorzio, nuove nozze...* str. 133.

29 CERETI, *ondje*, str. 231 sl.

30 *Comm. in I Cor.* 7, 15; PL 17, 219.

uzimaju druge žene dok su njihove na životu, makar bile i preljubnice»³¹.

O ovom tekstu ima više tumačenja, no čini se da je najvjerojatnije ono koje u njemu vidi, s jedne strane načelnu nerazrješivost ženidbe (prohibentur nubere), a s druge strane pastoralni realizam koji vodi računa o konkretnim prilikama i mogućnostima, te ne udara kaznama one koji možda ne provode u punini evanđeosku zapovijed. Odatle ton poticanja na vjernost, ali i razumijevanja³²!

Da se na Zapadu učvrstilo radikalno poimanje nerazrješivosti ženidbe, mnogo su pridonijeli crkveni oci kao Ambrozije, Jeronim i Augustin. Osobito će biti velik utjecaj Augustina, koji se tim problemom pozabavio na više mjesta, a tematski i zaokruženo u spisu »De coniugiis adulterinis« (O preljubničkim ženidbenim vezama). On je jasan: muž ne smije napustiti svoju ženu, osim u slučaju njezina preljuba, ali i tada mu nije dopušteno sklopiti novu ženidbu. No, pred kraj života on će se u svojim »Retractationes« vratiti i na spis i na problem te priznati: »Osjećam, međutim, da nisam stigao do savršenog rješenja«³³.

Muka i kolebanje osjeća se u Augustinovu spisu »De fide et operibus«, nastalom 413. godine. Neki laici pitali su Augustina da li se može krstiti poganin koji se razveo i ponovno vjenčao. Augustin odgovara kako se nikako ne može krstiti onaj koji živi u preljubničkoj vezi, no onda se pita da li i koliko griješi poganin kojega je žena prevarila, a on se ponovno vjenčao. On pravi razliku između ovoga slučaja i obične preljubničke veze (non videtur aequandus). Augustin priznaje da je Sveto pismo veoma nejasno s obzirom na ovu točku. Njemu se čini da bi se tom poganinu mogao oprostiti njegov grijeh³⁴. Autori vide i u Augustinovu tekstu neke nejasnoće i nedorečenosti, ali opaža se kako se on na pastoralnoj liniji muči da postupi diferencirano u teškim i nenormalnim situacijama, unatoč radikalnom načelnom stavu.

Na Zapadu će biti još glasova i pastoralnih smjernica koje nisu baš na liniji kasnije usvojenog smjera. Tako se danas vrlo često navodi pismo koje je papa Grgur II. uputio 726. god. sv. Bonifaciju, velikom apostolatu i misionaru Njemačke. Bonifacije se obratio papi s molbom da mu dade neke konkretne upute za pastoralni rad. Papa mu je, uz ostalo, odgovorio:

»Što se tiče tvog pitanja kako da postupi muž čija žena zbog bolesti nije više sposobna za spolne odnose, bilo bi bolje da on ostane onakav

31 »De his qui coniuges suas in adulterio deprehendunt, et idem sunt adolescentes fideles et prohibentur nubere, placuit ut, quantum possit, consilium eis detur ne alias uxores, viventibus etiam uxoribus suis liceat adulteris, accipiant« (can 10; C. Chr. 148, 11, 34–37; usp. Hamel E., Tensione... str. 22; Adnès P., Le mariage, Tournai 1963, str. 64; Joyce G. H., Il Matrimonio Cristiano, Roma 1954, str. 288 (daje protivno tumačenje).

32 Tako Hamel, Tensione... str. 22. Već je Tixeront bio tog mišljenja. Po njemu sabor »se ne usuđuje apsolutno zabraniti novu ženidbu mladom mužu koji je morao napustiti svoju ženu preljubicu. On će mu jako savjetovati da to ne čini, ali ako prijedeh preko, ne donosi se nikakva kazna protiv njega« (Histoire des dogmes, t. I, 1930, str. 425; usp. Adnès, na istom mjestu).

33 AUGUSTIN, *Retract.* 2, 57; PL 32, 653.

34 »et in ipsis divinis sententiis ita obscurum est, utrum et iste... adulter tamen habeatur si alteram duxerit, ut, quantum existimo, venialiter ibi quisque fallatur (19, 35; usp. HAMEL, n. mj. str. 24).

kakav jest i da se suzdržava. No budući da je to heroizam, radije neka se oženi onaj koji se ne može suzdržavati. No neka joj ne uskrati potrebno uzdržavanje, budući da joj bolest priječi ženidbu, a ne gnusan grijeh»³⁵.

Ovaj tekst predstavljao je priličnu teškoću za teologe i kanoniste već od srednjeg vijeka. Postojali su razni pokušaji i načini da ga se obezvrijedi. Gracijan je u svom »Dekretu« dao tumačenje da je Grgur II. tu prešao svoju kompetenciju, te postupio »ultra vires«. Kasniji pokušaji išli su za tim da tekst protumače u svjetlu nekih posebnih okolnosti (ženidba djece, neizvršena ženidba), ali to je veoma neuvjerljivo³⁶. Današnji autori naginju tome da tekst protumače u njegovu neposrednom značenju.

U ranom srednjem vijeku veoma su mnogo utjecali na pastoralni rad tzv. »Libri poenitentiales«, osobito u Srednjoj i Sjevernoj Evropi. To su neslužbene zbirke i priručnici za pokorničku praksu. Kasnije sinode nastojale su ih iskorijeniti, no oni ipak svjedoče o stanovitoj praksi onoga vremena, koja je u ženidbenim pitanjima bila prilično široka³⁷. Još više bi se to moglo naglasiti u vezi s pokrajinskim crkvenim saborima u Franačkoj (Verberies, Compiégne, Tribur). Njihove pastoralne i kanonske smjernice nastojala je korigirati karolinška reforma³⁸.

Ne ulazeći u povijesne pojedinosti, čini se da je veoma važno istaknuti poseban »argumentum ex silentio« tijekom prvog kršćanskog tisućljeća. Na Zapadu je razvoj bio prilično složen, iako je, osobito u Rimu, sve više službeno prevladavala ona kanonska linija koja će postati tipična za katoličku Crkvu. Poznato je kako je istočna Crkva u to vrijeme i kasnije zadržala širu praksu s obzirom na razvedene i ponovno vjenčane. No upada u oči da tijekom prvog tisućljeća nema spora ili predbacivanja glede ovog pitanja između zapadne i istočne Crkve. Bilo je već napetosti i političkih i crkvenih (usp. Trullanum II, god. 691.), ali nema prigovaranja s obzirom na razlike u ženidbenom pravu. Poznat je jedan jedini tekst iz VIII stoljeća u kojem se prigovara istočnoj praksi, a pripisuje se Teodoru Kanterberijskom (602—690), inače porijeklom iz Tarza u Ciciliji. Moguće je da je ovaj tekst prigovora kasnija interpolacija³⁹.

Stroža linija prevladat će posvema na Zapadu u XII. i XIII. stoljeću, kad se precizira nauka o sakramentima i kad se razvija kanonsko pravo. Gracijan, »otac kanonske pravne znanosti«, izraziti je predstavnik stroge linije nerazrješivosti ženidbe i na pastoralnom planu. On će bitno utjecati na daljnji razvoj i crkvenog prava i pastoralne prakse.

35 Mon. Germ. Hist., Ep. III, 276.

36 Tako npr. JOYCE, *Il Matrimonio Cristiano*, str. 307—308.

37 Manns P., *Die Unauflöslichkeit der Ehe im Verständnis der frühmittelalterlichen Bussbücher*, u: WETZEL N. (izd.), *Die öffentlichen Sünder oder soll die Kirche Ehen scheiden?*, Mainz 1970, str. 42—75. »U pokorničkim knjigama odražava se ne samo sukob dvaju naoko suprotnih gledišta, nego one se i usuduju — nastavljajući pitanja koja su bila otvorena u diskusijama stare i rane Crkve — da konkretno i otvoreno postupaju s nerazrješivošću ženidbe kao s problemom koji, u fazi eshatološkog putovanja, zbog 'tvrdoće srca' zahtijeva privremena rješenja. I to takva privremena rješenja koja treba da pruže nastradalima i slabima izgleda za nov početak koji, kao u slučaju neuspjele ženidbe, podliježe duhovnom zahtjevu Gospodinovu i stoga u načelu nikako ne dira u Božju zapovijed nerazrješivosti« (str. 42).

38 Usp. JOYCE, *Il Matrimonio Cristiano*, str. 318 sl.

39 BRESSAN L., *Il divorzio nelle Chiese Orientali*, Bologna 1976, str. 294.

Može se još spomenuti kako zapadna Crkva nije nikada izravno osudila Istočnjake, iako je bilo dosta pokušaja da ih se predobije za zapadnu pastoralnu praksu. Na unionističkim saborima u Lyonu (1245. i 1274.) nije se izričito raspravljalo o nerazrješivosti i razvodu ženidbe. Na slijedećem saboru u Firenzi (1439) potpisana je i proglašena unija, a tek nakon toga raspravljalo se o razvodu ženidbe. No predstavnici grčke Crkve nisu ni tada htjeli pristati na neke promjene u njihovoj kanonskoj praksi, veleći da za to nisu ovlašteni⁴⁰. Armenci su potpisali taj uvjet, ali sam dokumenat nema koncilske vrijednosti, budući da su predstavnici Armenaca zakasnili na sam Sabor pa je dokumenat naknadno sastavljen. Oni su potpisali istu »profesiju vjere« kao i Grci, ali je od njih zatraženo da potpišu i dodatni Dekret, prema kojemu nije moguća nikakva nova ženidba čak ni u slučaju preljuba (DS 1327). Što se tiče Tridentskog sabora, opće je mišljenje tumača da se njegovi kanoni ne odnose na Istočnjake. Oni su upereni protiv protestanata⁴¹. Istočnjaci se, naime, nisu protivili katoličkoj biblijsko-dogmatskoj nauci o ženidbi; oni su se razlikovali samo na razini pastoralne prakse. Međutim protestanti su se i načelno protivili katoličkom učenju, niječući posebno kompetenciju Crkve u ženidbenim pitanjima. U cijeloj problematici od posebne su važnosti kan. 5 i 7 o sakramentu ženidbe (DS 1805 i 1807). Potanja povijest rasprava i diskusija na Tridentskom saboru pokazuje da su saborski oci svojom nijansiranom formulacijom branili od protestantskih napadaja kompetenciju Crkve i evanđeosku utemeljenost katoličke nauke i prakse, ne izričući sud o eventualno drukčijoj praksi istočnih Crkava. Teološka vrijednost nauke iznesene na Tridentskom saboru nije dogma u strogom smislu riječi. Internacionalna teološka komisija veli o samoj nerazrješivosti da je to »veritas catholica«, a tako je označavaju i drugi autori. Nas ovdje ne zanima izravno problem nerazrješivosti, o kojoj držimo da pripada onomu što je Isus naučavao i što treba da Crkva vjerno prenosi i naučava. Ovih nekoliko povijesnih podataka nema druge nakane nego da nam pokaže kako se napetost između evanđeoskog ideala-zapovijedi i konkretnih pastoralnih mogućnosti ne osjeća kao neki nov problem današnje Crkve, nego ima svoje korijenje u cijeloj njezinoj povijesti. Dioba Crkve tijekom stoljeća samo je jače fiksirala i polarizirala različite aspekte i pristupe. Vjerujemo da će sadašnje ekumensko zbližavanje pridonijeti usklađivanju i upotpunjavanju kršćanskih stavova. Ne znamo

40 »Nos facultatem respondendi non habemus, neque respondebimus. Igitur haec ad imperatorem referemus et ille respondebit«. Na papina nagovaranja i poticanja oni su odvratili: »Aequissima et sapientissima sunt, quae Beatitudo tua dixit. Sed nos ad haec dare perfectam responsonem non possumus; sunt enim et alii praesules et imperator noster; perfecte igitur respondebimus cum illorum consensu; privatim vero ex nobis respondebimus ac dicimus: non esse haec praesentis temporis, licet iusta et necessaria sint, nam matrimonia non dirimonia sine iustis causis« (Conc. Flor., Actorum pars II, 468—471; usp. BRESSAN, n. dj. str. 91).

41 Temeljitu analizu tridentskog kanona o nerazrješivosti imamo u djelu BRESSAN L., *Il Conone Tridentino sul Divorzio per Adulterio e l'interpretazione degli autori*, Roma 1973. Veoma su vrijedni prethodni radovi P. Fransena. Navodim samo najpristupačniji članak: Das Thema »Ehescheidung nach Ehebruch« auf dem Konzil von Trient (1563), u: *Concilium VI* (1970), Heft 5, str. 343—348. Usp. također JEDIN H., Die Unauflöslichkeit der Ehe nach dem Konzil von Trient, u: REINHARD Kl. — JEDIN H., *Ehe Sakrament in der Kirche des Herrn*, Berlin 1971, str. 61—109; HUIZIG P., Das kanonische Ehescheidungsrecht seit dem Konzil von Trient, u: WETZEL N., *Die öffentlichen Sünder ...* str. 76—93.

što nam budućnost nosi, ali čini se da će i sakrament ženidbe doživjeti prilično obogaćenje, na korist opće Crkve Kristove.

NA PUTU POZITIVNE PASTORALNE POMOĆI

PROMJENA STAVA U KRŠĆANSKIM ZAJEDNICAMA I NOVO PASTORALNO OZRACJE

Već sada se jasno uočava potreba nove svijesti i novog pristupa onim kršćanima koji žive u crkveno nevaljanim ženidbama. Polazište je u promjeni stava i mentaliteta u našim kršćanskim zajednicama. Koliko je dosada poznato, francuski je episkopat najbolje službeno upozorio na potrebu ovog pastoralnog zaokreta u stavu prema razvedenim i ponovno vjenčanim kršćanima⁴². Upozorit ćemo na neke važnije aspekte te promjene.

a) Razvod je nesreća i neuspjeh ne samo za dotične ženidbene drugove nego i za cijelu Crkvu. Ona suosjeća u njihovoj nesreći, a svjesna je i svoje odgovornosti. »Ovaj neuspjeh Crkva smatra svojim vlastitim i ne može napustiti one koji su ga doživjeli«^{42a}.

b) Pristup razvedenima i civilno vjenčanima treba temeljito preispitati i vrednovati na nov način. Kazneni postupci, osobito oni u vezi s izopćenjem, potječu iz određene povijesne situacije, osobito u 19. stoljeću. Tada se vodila borba između Crkve i države o kompetenciji nad ženidbom kršćana. Pastoralne mjere kaznenog značaja izraz su ove borbe. U današnjoj situaciji one više nisu djelotvorne u pozitivnom smislu.

c) Kršćanske zajednice (a i Crkva općenito) trebaju u svom stavu imati u vidu žive i konkretne osobe u njihovim prilikama, a ne opću i apstraktnu »kategoriju« razvedenih i civilno vjenčanih. To zahtijeva životni i osobni stav današnjih ljudi, a to je i u srži prave i izvorne crkvene pastoralne prakse. Neki pravnici i teolozi idu čak dotle da predlažu preformulaciju kan. 1014 koji govori o tome kako u slučaju sumnje o valjanosti sklopljene ženidbe prednost ima ženidba kao ustanova⁴³. Oni predlažu da bi »favor iuris« u tom slučaju trebao biti u korist konkretnih osoba⁴⁴. To bi bio velik zaokret. Teško je očekivati da bi do njega moglo doći u skoro vrijeme. U svakom slučaju pastoralna praksa mora voditi mnogo više računa o konkretnim osobama, koje nisu samo »slučajevi« nekog univerzalnog načela, nego živi i konkretni ljudi sa svojom jedinstvenom poviješću. Oni se ne daju svesti posvema u neke fiksne kategorije.

d) No, stav prema osobama u crkveno nevaljanim ženidbama zahtijeva da se računa s pozitivnim ljudskim vrednotama koje mogu biti u takvim ženidbenim zajednicama. Tradicionalno gledanje na ovakve veze prvenstveno kroz kategoriju grijeha olako je prelazilo preko eventualnih ljud-

42 Dokumentat navodim prema talijanskom prijevodu: Commissione episcopale francese della famiglia, Comunità cristiana e divorziati risposati, u: *Il Regno-Doc.* 7/1975, str. 146—153.

43 »Matrimonium gaudet favore iuris; quare in dubio standum est pro valore matrimonii, donec contrarium probetur, salvo praescripto can. 1127« (kan. 1014).

44 HÄRING B., *A Theological Appraisal of Marriage Tribunals*, u: WRENN L. G. (izd.), *Divorce and Remarriage in the Catholic Church*, New York 1973, str. 23 sl.

skih i vjerskih vrednota koje mogu biti u ovakvim zajednicama. Pastva o tome mora voditi računa i na tome graditi. Francuski biskupi u svom dokumentu kažu:

»Može biti stabilnih parova koji u svojoj indiferentnosti i samoljublju žive okrenuti prema sebi. Nasuprot, može biti parova koji, nakon što je propala njihova prva veza, nastoje u svojoj drugoj vezi živjeti autentične vrednote ljubavi, vjernosti i otvorenosti prema drugima i trude se odgovoriti Evanđelju prema svojim sadašnjim mogućnostima«⁴⁵.

Uvaženi talijanski teolog-moralist Tullio Goffi u tome je još precizniji:

»Pastva mora uzeti kao svoje načelo: ono što se ne može uzdignuti na kršćansko dostojanstvo, mora se razviti na razini ljudskih vrednota; ženidbene veze koje se ne mogu uzdignuti do sakramenta, moraju postati civilno uzorne. Pastva mora priznati da je čisto civilna ženidba društvena vrijednost, iako je lišena dužne sakramentalne dopune. I to ne samo zbog nekih praktičnih etičkih učinaka koje ima u društvenom ponašanju građana, nego jer je ženidba — čak i ona samo civilna — u srži uvijek zajedničarska zbilja, ljudski vez koji utječe na sudbinu osoba, model (makar i neadekvatan) blagotvorne ustanove što ju je Bog stvorio«⁴⁶. f) Pastoralni stav prema razvedenim i ponovno vjenčanima ne smije pomutiti katoličko učenje o naravi sakramenta ženidbe. Stvari treba nazvati pravim imenom, no pitanje je koliko drugi mogu pravo upoznati osobnu situaciju ovakvih ljudi.

»Slom ženidbe ostaje zlo i ponovno vjenčanje u formalnom je proturječju s prvom i uvijek jedinom vezom. To je sigurno: nitko ne može zvati dobrim ono što je zlo.

Ali je ujedno sigurno da nitko ne može prosuditi unutrašnjost savjesti ni pravu krivnju ako ne Bog: samo Bog zna za njihove sumnje, njihove borbe kao i njihove slabosti i nevjere, luda utvaranja, a možda i dobru vjeru«⁴⁷.

g) Razvedeni i ponovno vjenčani su grešnici, ali tko u Crkvi nije grešnik? Cijela se Crkva sastoji od grešnika. Crkva nije nikada pristala da bude samo »klub svetih«, ona je (i na Drugom vatikanskom saboru također) svečano priznala da se sastoji od grešnih članova i da je kao cjelina pozvana na pokoru i obraćenje. Stoga je potrebna solidarnost svijuu s ovakvim osobama. Tko zna gdje su korijeni njihova neuspjeha? Jesu li drugi članovi kršćanske zajednice, osobito rodbina i predstojnici Crkve, na vrijeme imali sluha za teškoće i probleme tih osoba? Tko je pomogao u njihovim napetostima, a tko odmogao? Tko može posve oprati ruke? h) Crkva mora naviještati radikalnost evandeoskih zahtjeva i težnju prema apsolutnom, ali istovremeno treba da očituje razumijevanje i milorđe prema slabima (Zahej, Magdalena...). Tu je ona evandeoska napetost, ono stanovito »proturječje«.

»Rastavljeni koji su ušli u novu ženidbu treba da su svjesni ovog proturječja. Možda su mislili da mogu opravdati svoju odluku. Možda se

45 *Comunità cristiana* ... str. 148.

46 GOFFI T., *Temì generali della pastorale dei divorziati*, u: GOFFI i dr., *Per una pastorale dei divorziati*, Torino 1974, str. 43.

47 *Comunità cristiana* ... str. 148

sada nalaze u nepovratnoj situaciji, iz koje je vrlo teško izići. S naše strane ne radi se o tome — vidjeli smo — da ih osudimo na očaj. Treba im pomoći da kao odrasle osobe preuzmu svoju situaciju sa svime što ona nosi sa sobom«⁴⁸.

i) U odnosu prema ovakvima presudan je stav kršćanske zajednice. Njima je potrebna bratska zajednica koja će ih razumjeti i podržavati u naporima da uspostave ravnotežu, makar i napuknutu. Nažalost, kršćanske su zajednice u tome vrlo hladne, uključujući i njihove pastire. Francuski biskupi konstatiraju: »Osobito u krajevima gdje je vjera jako prožeta tradicijom, pastiri često očituju napast da 'izbjegnju' ovim 'teškim slučajevima'«⁴⁹. Čini se da to vrijedi velikim dijelom i za crkvene prilike kod nas. Za kontakte i crkveno integriranje ovakvih vjernika treba iskoristiti razne mogućnosti koje su na raspolaganju: krštenje djeteta, prva pričest, krizma; pomaganje u crkvi i sudjelovanje u raznim crkvenim udruženjima (katolička akcija, duhovni kružoci, karitativne skupine itd.). Dok francuski biskupi i Zajednička sinoda njemačkih biskupija ne prave neka ograničenja mjesta i uloga u tim društvima, dotle biskup E. Cagnon, predsjednik papinskog odbora za obitelj, u svom članku o ovoj problematici, upozorava na nužnost nekih ograda i ograničenja:

»Sudjelujući u apostolskom životu Crkve, razvedeni i ponovno vjenčani ne mogu — u normali — izvršavati vodeće dužnosti ili uloge u kojima bi službeno predstavljali Crkvu. Oni moraju shvatiti da bi njihovo sudjelovanje u stanovitim aktivnostima, makar i dobro motivirano, moglo loše djelovati na crkvenu stvar. Zbog toga će im se često povjeriti samo zadaća drugog reda«⁵⁰.

U cijelom postupku i konkretnom stavu ne smije se nikada zaboraviti na pastoralnu razboritost.

j) U našim kršćanskim zajednicama potreban je dubok proces »informiranja i obraćenja«⁵¹. Problem neuspjelih brakova i naš kršćanski stav prema njima treba postati tema raspravljanja, studija, katehiziranja i propovijedanja, a posve je logično da će pri tom trebati promijeniti mnoge poglede i navike. I neće to ići lako, osobito tamo gdje su zajednice s naglašenom dozom formalističke vjere.

k) Bolje je na vrijeme poduzeti preventivne mjere da ne dođe do ženidbenih neuspjeha. U današnje vrijeme nameće se potreba ozbiljne i temeljite pripreme mladih, osobito zaručnika, prije nego sklope ženidbu, a treba ih pratiti i pomagati im tijekom njihova ženidbenog života. Odatle nužda stručnih i specijaliziranih savjetovališta. To se odnosi i na Crkvu i na civilno društvo. Dakako da se odmah nameću ne samo financijski i kadrovski, nego i idejni problemi, ali potrebe su tako velike i tako hitne da barem što se tiče Crkve i crkvenih zajednica, treba u ovom poslu što prije aktivirati sposobne laike i svećenike.

l) Na kraju ne smijemo zaboraviti ni one velike probleme šireg društvenog značaja: pitanje zaposlenosti, stanovanja, prijevoza, zabava, ekonomskog života, položaja žene itd. Mnogi neuspjesi bračnih zajednica imaju

48 *Comunità cristiana* ... str. 149.

49 *Comunità cristiana* ... str. 150.

50 GAGNON E., *Problèmes pastoraux relatifs aux catholiques divorcés et civilement remariés*, u: *Esprit et Vie* 1978, N° 16 (20 avril), str. 244.

51 *Comunità cristiana* ... str. 151.

ovdje svoje korijenje. Rješenja su teška i većinom prelaze mogućnosti samih kršćanskih zajednica, barem u našim stranama, iako se ponešto kod nas može poduzeti. No, na kršćanima je da »sensibiliziraju« javnost, da privuku pažnju društva na životne potrebe današnjih brakova i na razne čimbenike koji su važni, čak i presudni, za opstanak tih zajednica.

PRAVNE MOGUĆNOSTI

Sa strane nekih kanonista, uz stanovitu naklonost i dobrohotnost rimskih crkvenih dikasterija, daju se nade da bi se moglo doći do boljih pastoralnih rezultata usavršavanjem sadašnjih propisa crkvenog zakonika. Koncilska i pokoncilska obnova mora se nužno odraziti i u crkvenom pravu, posebice što se tiče ženidbene problematike. No čini se da je nerearno, barem zasada, očekivati značajnije promjene na području crkvenog prava. Prije svega, obnovi crkvenog prava mora prethoditi obnova teologije ženidbe, a tu ima mnogo praznina i velikih želja. Dok se teološka strana bolje ne kristalizira, svi su izgledi da će i crkveno pravo uglavnom ići starim tokom. Drugi vatikanski sabor dao je neke veoma važne nove naglaske, ali još uvijek postoje različiti stavovi u njihovu tumačenju i daljoj doradi. No najveći je problem u tome kako biblijsko-teološki jezik pretočiti u pravne pojmove i kategorije. U duhu Drugog vatikanskog sabora crkveno je pravo sakramentalne naravi (što je pravna tradicija u svom boljem izdanju i ranije uključno sadržavala), a pravnici će imati teške glavobolje — kako reče K. Rahner nakon završetka Koncila — dok to adekvatno izraze i provedu. Doista, predložena shema »De matrimonio« za novi zakonik crkvenog prava ne sadrži značajnije novosti, tako da je prije nekoliko godina predsjednik međunarodnih udruženja za studij crkvenog prava, rimski profesor D'Avack htio namjerno izazvati »skandal« napavši frontalno cijeli pristup obnovi ženidbenog prava⁵². Sam Pavao VI. intervenirao je u obranu tradicionalnog stava u ženidbenim pitanjima.

Pavao VI. proveo je ubrzanje ženidbenih postupaka svojim apostolskim pismom »Causa matrimoniales« od 28. ožujka 1971. Što se tiče načina usavršavanja odredbi budućeg crkvenog prava, autori većinom predlažu da bi trebalo voditi više računa o ljudskoj zrelosti i psihološkim komponentama, kao i o tome da se »izvršenje« (consumatio) ženidbe preformulira u osobne i egzistencijalne kategorije. Zajednička sinoda njemačkih biskupija predložila je da bi se u novom zakoniku crkvenog prava trebali uzeti u obzir i slijedeći razlozi kad je riječ o proglašenju ženidbe nevaljanom zbog ženidbene zapreke: a) nedostatak duševne zrelosti, b) psihička prisila, c) zlonamjerna prevara s obzirom na neku okolnost koja je važna za ženidbenu zajednicu i d) nemogućnost doživotne vjernosti.⁵³ Čini se da to neki ženidbeni sudovi u inozemstvu djelomično

52 D'Avack P. A., Per una riforma giuridica del matrimonio canonico, u: *Il Regno-Doc.*

53 Gemeinsame Synode der Bistümer in der Bundesrepublik Deutschland. *Beschlüsse der Vollversammlung*. Offizielle Gesamtausgabe I, Freiburg 1978, str. 453—454; usp. također HERRMANN H., *Ehe und Recht*. Versuch einer kritischen Darstellung, Quaest. Disp. 58, Freiburg 1972; HUIZING P. J. M. (izd.), *Für eine neue kirchliche Ehordnung*, Düsseldorf 1975; DORDETT A., *Kirchliche Ehegerichte in der Krise*, Wien 1971; FARNBERGER G., Zum Stand des kirchlichen Eheprozessrechtes heute, u: *Theol.-prakt. Quartalschrift* 1978, 4, str. 361—375.

već primjenjuju, posebice u Nizozemskoj i Americi. U Americi su ženidbeni sudovi izradili poseban pravilnik da bi ubrzali ženidbene parnice. To im je bilo najprije odobreno na tri godine »ad experimentum«, zatim opet na godinu dana, a onda ad indefinitum«. U provođenju tog pravilnika ima različitih stupnjeva. Neke su biskupije i dalje dosta rigorozne, dok su druge zauzele prilično širok stil rada. Četiri petine poništenih ženidbi ima svoje razloge u psihološko-psihijatrijskim ekspertizama. Neke veće američke biskupije (Brooklyn, Chicago) znaju godišnje proglasiti nevaljanim i 700—800 sklopljenih ženidbi. Već prije više godina izjavio je kölnski nadbiskup, kard. Höffner, da i u kölnskoj nadbiskupiji broj poništenih ženidbi u godini dana zna doseći 300. Kako je kod nas u tom pogledu? Čini se da je situacija prilično obeshrabrujuća. U nekim biskupijama ženidbeni sudovi jedva da djeluju, drugdje bi se na prste mogle nabrojiti ženidbene parnice koje se riješe tijekom godine, a postupak zna biti nepodnosivo dug (jedna je parnica nedavno čekala deset godina da bude riješena!). Kakva je to slika o »brizi« naše Crkve za vjernike u kriznim ženidbenim situacijama? Prilike kod nas sigurno nisu mnogo bolje nego drugdje, ali se malo poduzima da se slučajevi ozbiljno uzmu u obzir te ljudski i kršćanski riješe. Tko može reći da velik dio krivnje ne snosi službena Crkva? I nehotice se nameću neke riječi iz Evanđelja, kojih bismo se češće trebali sjetiti (usp. Mt 23, 4).

No treba priznati da se, uza sve napore i dobru organizaciju, može samo malom broju slučajeva ići ususret pravnim putem. Američke statistike pokazuju da se, čak i uz prilično široku praksu, moglo obuhvatiti samo tri posto razvedenih katolika. Ne želi se reći da bi trebalo pravno i pastoralno priznati sve druge ženidbe, ali sigurno ima slučajeva kojima bi se mogla pružiti pomoć, no ne pravnim putem. Uz to, pravni postupak zahtijeva brojani i kvalificirani personal, a s time su onda skopčani i troškovi. No i kad bi sve dobro funkcioniralo, pri cijelom tom postupku ostaje nešto neuvjerljivo, barem u nekim slučajevima. Mnogima izgleda neuvjerljivo da se neka ženidbena veza može iskreno proglasiti »nevaljanom« nakon više godina zajedničkog života i nakon što su se rodila (a katkad i odgojila) djeca. To nekima miriše na pravne trikove i neiskrenosti.

Velike teškoće s obzirom na katoličko ženidbeno pravo osjećaju se i u nekim misijskim krajevima, posebice u Africi. Neke tamošnje kulture imaju običaje i tradicije u koje je ženidba integrirana kao sastavni dio. Tako postoji običajno ženidbeno pravo (customary marriage), po kojemu je sklapanje ženidbe prilično dug proces (traje mjesecima, čak i duže!). Samo sklapanje ne događa se odjednom nego u stupnjevima (marriage in stages, mariage par étapes). Uz to, u sklapanju ženidbe sudjeluje šira rodbinska i plemenska zajednica, a važan je također i ekonomski čimbenik. U tim kulturama i sama plodnost ima veliko značenje. Tu nije lako primijeniti odredbe kanonskog prava, nadahnute rimskim pravom. Današnje studije o tom pitanju pokazuju kako veoma teške posljedice proizlaze iz neadaptirane primjene kanonskog prava u nekim dije-

lovima Afrike. Ima ekumenskih radova o tom problemu i čini se da su tamošnji crkveni pastiri veoma zabrinuti.⁵⁴

Ima nekih crkvenih pravnika, čak i s dugom praksom, koji dolaze na radikalnu misao da se ženidbeni pravni sudovi posve dokinu, budući da su neefikasni i u današnjim prilikama praktično nemogući.⁵⁵ No, ako se i ne prihvati radikalno rješenje opće likvidacije ženidbenih sudova, ipak se čini da bi moralo mnogo više biti prepušteno pastoralnim forumima (biskupima, župnicima, pastoralnim vijećima). Američko društvo za studij crkvenog prava (Canon Law Society) je vrlo skeptično s obzirom na domet i djelovanje ženidbenih sudova. U našim prilikama ne bismo smjeli zanemariti ženidbene sudove, to više što se baš ne možemo pohvaliti ekspeditivnošću. No, strogo pravnim postupkom moći će se zahvatiti relativno mali broj slučajeva. Težina problema će i dalje ostati, pa treba za drugim rješenjima i novim putevima ako želimo malo više pridonijeti prevladavanju sadašnje krize i neuspjeha u mnogim ženidbenim zajednicama.

DA LI RAZVEDENE I CIVILNO VJENČANE PREPUSTITI SAKRAMENTIMA POKORE I EUHARISTIJE?

Danas je velika »quaestio disputata« mogu li se barem neki od onih što žive u crkveno nevaljanim ženidbama pripustiti sakramentima pokore i euharistije. Tradicionalna pastoralka imala je za to svoj odgovor. Ona ih je većinom u slučaju nužde, pripuštala sakramentima uz uvjet: a) ako obećaju da će živjeti — ako se praktički ne mogu rastati — kao »brat i sestra« i b) ako ne postoji sablazan.

Iskustvo pokazuje da je vrlo mali broj vjernika u crkveno nevaljanju ženidbi bivao pripušten sakramentima uz ove uvjete. Obično je to bivalo u starijim godinama i pred smrt. Danas si mnogi pastoralisti postavljaju pitanje: a što s onima mladima? Da li za njih ti sakramenti dolaze u obzir? Pretpostavka je, naime, da onaj prvi uvjet stoji. Pastoralisti uvjeravaju da, ukoliko se doista inzistira na tom uvjetu, mnogi ipak nisu u stanju da ga ispune. Što se tiče drugog uvjeta — sablazni — čini se da su se prilike prilično izmijenile, barem u nekim krajevima. Nerijetko se čuje kako mnogi laici i svećenici smatraju da bi neki ovakvi parovi mogli biti pripušteni sakramentima bez uvjeta da žive »kao brat i sestra«. O tome svjedoče razne statistike i ankete. Tako, na primjer, kad se u Austriji vodila anketa o prijedlozima za prvu pokoncilsku sinodu, samo 13 posto prijedloga bilo je protiv toga da se vjernici u crkveno nevaljanju ženidbi pripuste sakramentima.⁵⁶ Slična je situa-

54 KISEMBO B. — MAGESA L. — SHORTER Ay'w., *African Christian Marriage*, London 1977. Prije toga važno djelo HASTINGS A., *Christian Marriage in Africa*, London, 1973. Problem ističe i najnoviji dokument Internacionalne teološke komisije o sakramentu ženidbe (1, 7); »Željeto je da se, pod nadzorom crkvene vlasti, za nedavno evangelizirane narode ustanove nove liturgijske i pravne norme o sakramentu ženidbe«.

55 Tako St. J. Kelleher, dugogodišnji sudac ženidbenog suda u New Yorku, u svojoj knjizi *Divorca and Remarriage for Catholics?*, New York 1973.

56 Točnije: bili su protiv toga da bi bez svoje krivice mogli ući u novu ženidbu, što je po sebi veći zahtjev nego li samo pripuštanje sakramentima. Čak kod onih vjernika koji su tjedno išli više puta na misu postotak je jedva bio 32 posto (tako pastorist G. GRIESL u: *Rupertusblatt*, Salzburg, 21. prosinca 1975).

cija i u nekim drugim zemljama, npr. u Švicarskoj. Čini se da su mnoge sredine prilično zrele da shvate ovu situaciju, ili su barem na tom putu, tako da pitanje »sablazni« nema ono značenje kao ranije. Čak može doći do toga da se neki »sablažnjuju« zbog tvrdoće crkvene pastoralne prakse.

Problem nije u tome hoće li se svi razvedeni i civilno vjenčani pristupiti sakramentima pokore i euharistije. Ima ih doista koji nikako ne dolaze u obzir. Najprije, ako je moguće uspostaviti prvu ženidbenu vezu, trebalo bi nastojati da se ona uspostavi. Drugi bi korak bio, vidjeti ne bi li se moglo prvu ženidbu i sudski proglasiti nevaljanom. Sigurno ima i takvih slučajeva. No, opet ima i drugih slučajeva — vjerojatno još više — kad se, barem na pravnom području, ne može dokazati da je prva ženidba bila nevaljana. Prva se ne može proglasiti nevaljanom, a druga se ne može razvrći, jer su nadošle nove obveze naravnog reda, osobito djece. Nitko nema odvažnosti tražiti da se i ovakvi parovi razidu. Što s njima?

Ima nekih među ovim parovima koji se nikako ne brinu za sakramente, koji ne postavljaju nikakve zahtjeve. To su najteži i najbeznačajniji slučajevi, ali eto oni ništa ne traže. Ima opet drugih koji bi htjeli da ih se pripusti sakramentima i bune se što im Crkva to ne dopušta, ali su posrijedi drugi razlozi: stanovita težnja za rehabilitacijom pred zajednicom vjernika ili psihološko umirenje bilo samoga sebe bilo ženidbenog druga ili rodbine. No opet ima dobronamjernih vjernika, koji bi se opet mogli podijeliti u dvije skupine. Jedni ne smatraju da su učinili krivi korak budući da prva ženidba, po njihovu mišljenju, i nije bila prava ženidba. Oni ne mogu sudski dokazati nevaljanost prve ženidbene veze, ali su u to čvrsto uvjereni. Drugi opet vele da je njihova prva ženidba bila valjano sklopljena, ali je krivnjom jednog od braćunih drugova zajedništvo razoreno. Oni ne vide zašto nevinna stranka ne bi mogla sklopiti novu ženidbu. A može se ići i dalje, pa pitati zašto ne bi mogli sklopiti novu ženidbenu zajednicu čak i oni koji su možda skrivili da je prvo zajedništvo stradalo, ali su se kasnije pokajali. Bog oprašta — vele oni — svaki grijeh onome koji se iskreno kaje. Ovo ne iznosimo kao dogmatske argumente u prilog drugoj ženidbi, nego kao subjektivno reagiranje brojnih ljudi kojima se ne može poreći dobra vjera. Takva i slična pitanja navela su pastoraliste i teologe da se ozbiljno pozabave ovom škakljivom problematikom. Posljednjih desetak godina imamo dosta literature o tome, a ponegdje se pokušalo prijeći i na praktično polje.

Čini se da bi se središnja pitanja mogla ovako formulirati: 1. Razvedeni i civilno vjenčani nalaze se u objektivnom stanju grijeha i kao takvi ne mogu biti pripušteni sakramentima pokore i euharistije. Posebice je euharistija znak jedinstva vjere i kršćanskog života. No, pri tom nije jasno na što se misli izrazom »objektivno stanje grijeha« ili »teški ili smrtni grijeh«. Teologija pravi važnu podjelu između »peccatum materiale« i »peccatum formale«. Samo ovaj posljednji je grijeh u pravom smislu riječi, dok je »peccatum materiale« grijeh samo u analognom smislu. Pitanje je, dakle, da li se ovakvi kršćani nalaze u formalnom stanju teškoga grijeha. Mogu biti, ali da li su to u svakom slučaju? Izgleda da se to ne može tvrditi. 2. S tim je u vezi i drugo pitanje.

Mnogi će dopustiti da oni možda i nisu u smrtnom grijehu, jer je moguće da su se u međuvremenu pokajali, ali onda moraju barem obećati da će živjeti kao »brat i sestra«. Euharistija je nespojiva sa slobodnim spolnim životom u životnoj zajednici koja nije prava ženidba. Tu je — čini se —«crux» problema. Ako se polazi od apstraktnih pozicija, onda se doista čini da rješenja nema. No ako se pođe od konkretnog života dotičnih osoba, od života koji je uzeo svoj tok i koji se više ne da vratiti na nulu, na početni život u osobnom i egzistencijalnom smislu, tada situacija izgleda malo drukčija.⁵⁷ Zajednički život ovakvih dviju osoba nije nikada kao onaj između »brata i sestre«, on je uvijek emocionalno i ljudski drukčije obojen. Izdvojiti tu samo genitalnu stranu, a dopustiti ostala područja života, mnogima izgleda prilično umjetno i neuvjerljivo. Situacija ovakvih osoba je posebna. Ona se, u kršćanskoj perspektivi, razlikuje od one u valjanosti ženidbi, ali su isto tako daleko od odnosa između brata i sestre.

3. Što se tiče sablazni, danas ju je u pojedinom slučaju moguće izbjeći tako da dotične osobe prime sakramente tamo gdje nisu poznate. Poneki znaju tako i postupiti. No to ne može biti normalno i trajno rješenje. Problem se mora otvoreno riješiti na službenoj crkvenoj razini, a ne kradomice i skrivajući se. No kako već rekosmo, čini se da taj »scandalum« u mnogim slučajevima ne postoji. Jednostavni vjernici, humani i dobro poučeni, ne bi imali posebnih teškoća da uvide kako se ovdje ne radi o napuštanju načela nego o obziru prema ljudskoj slabosti i teškim životnim prilikama.

4. Nadalje se iznosi prigovor da je euharistija nespojiva s ovakvom neuspjelom i nevaljanom ženidbenom vezom, budući da je ona vrhunac crkvenog jedinstva, a ovakve osobe nisu jedno s Crkvom u veoma važnoj stvari. Tu teškoću iznosi i Internacionalna teološka komisija u svom dokumentu o sakramentu ženidbe, i to čak kao glavnu teškoću u teološkom pogledu.⁵⁸ To je isti argument koji se iznosi i u ekumenskim razgovorima kad je riječ o interkomuniji. No, tamo ga ni sama Crkva ne uzima u apsolutnom pogledu. Ona u nekim posebnim slučajevima dopušta interkomuniju, posebice katolika i pravoslavaca, iako još nije

57 »Problem je u ireverzibilnosti procesa osobno-spolne ljubavi, kroz koji je prošlo dvoje ljudi. Nastalu živu stvarnost nije jednostavno moguće vratiti natrag, kao film što ga natrag odvijamo. Dvoje ljudi koji su postali zajednica, kakvu na jedinstven i tipičan način imamo u ženidbi, mogu se odrediti spolnog odnosa, mogu se čak odrediti uzajamno prisvojenog prava, no time ništa ne mijenjaju na onoj stvarnosti što je nastala među njima. I baš ova stvarnost, ono što su njih dvoje postali jedno za drugoga i jedan s drugim, baš to je ono što se antagonistički odnosi na postojeći ženidbeni vez. No, toga se oni ne mogu odrediti, sigurno ne dok žele zajedno ostati sa svojom djecom« (BÜCKLE F., Die Forderung unauflässlicher Treubindung in moraltheologischer Sicht, u: BEINERT W. — BÜCKLE F. — KAISER M., Beiträge zur Theologie der Ehe, Kevelaer 1971, str. 50—51).

58 Odgovarajući tekst dokumenta glasi: »Nespojivost stanja 'razvedenih-ponovo vjenčanih' sa zapovijedu i otajstvom vazmene ljubavi Gospodnje uključuje za njih nemogućnost da u svetoj euharistiji prime znak jedinstva s Kristom. Pripuštanje euharistijskom zajedništvu može biti samo nakon pokore koja sadrži 'kajanje zbog počinjenog grijeha i odluku da ga se više neće počiniti' (Tridentski sabor, DS, 1676). Svi kršćani moraju se sjećati Apostolovih riječi: '...Stoga tko god jede kruh ili pije čašu Gospodnju nedostojno, bit će krivac tijela i krvi Gospodnje. Neka se, dakle, svatko ispita pa tada od kruha jede i iz čaše pije. Jer tko jede i pije, sud sebi jede i pije, ako ne razlikuje 'Tijela' (1 Kor 11, 27—29)« (5. 3. usp. II Regno-Doc. 17/1978, str. 401). Začuduje ovako uopćen i neanaliziran pristup koncilskom i biblijskom tekstu.

upostavljeno puno jedinstvo među Crkvama. Taj argumentat upotrebljavaju protivnici svakog oblika interkomunije. Katolička Crkva vodi računa o euharistiji kao znaku crkvenog jedinstva, ali taj stav pomalo temperira načelom da je euharistija također okrepa slabih, osobito u kušnjama i teškoćama.^{58a} S druge se strane ne bi smjelo zaboraviti da je euharistija ujedno i put prema punini crkvenog jedinstva. Tako izgleda da je i ovaj prigovor u najmanju ruku problematičan.

Katolički teolozi i pravnici još su uvijek velikim dijelom podijeljeni u ovom pitanju. No, priličan je broj onih koji, makar nijansirano i s različitim naglascima, zastupaju mogućnost da ovakve osobe u nekim situacijama pristupe sakramentima, čak izgleda da broj tih autora raste. Mogu se spomenuti samo neka poznatija imena: B. Häring⁵⁹, F. Böckle⁶⁰, J. Gründel⁶¹, K. Lehmann⁶², W. Kasper⁶³, P. De Loch⁶⁴, L. Rossi⁶⁵, J. Ratzinger⁶⁶, G. Cereti⁶⁷, H. B. Meyer⁶⁸ i mnogi drugi, a da i ne govorimo o onima koji idu dalje, te stavljaju u pitanje čak i nerazrješivost ženidbe u pastoralnoj praksi (Pospishil, Kelleher, Curran itd.). K. Hörmann u svojoj trijeznoj knjižici o tom pitanju (*Kirche und zweite Ehe*, Innsbruck 1973) vidi mogućnost pristupa sakramentima za one parove koji su subjektivno uvjereni da je njihova prva ženidba bila nevaljana, ali to ne mogu dokazati, in foro externo«. Tu bi došla u obzir »epikia«. Za one pak koji smatraju da je njihova prva ženidba ipak bila valjana, Hörmann smatra da ne mogu biti pripušteni sakramentima pokore i euharistije. Autor ističe kako su realistička polazišta ona koja poštuju nerazrješivost ženidbe, a praktična rješenja traže in foro interno.

58^a Osim koncilskog Dekreta o ekumenizmu i *Ekumenskog direktorija* vidi: Instrukciju za posebne slučajeve pripuštanja drugih kršćana euharistijskom zajedništvu u katoličkoj Crkvi od 1. lipnja 1972 (*L'Oss. Rom.* 8. srpnja 1972).

59 HÄRING B., Grundsatztreue und pastorale Offenheit der Ehefragen, u: *Studija Moralia IV* (1966), str. 291—331; isti, Heilssorge an Geschiedenen und ungültig Verheirateten, u *Concilium* 6 (1970), Heft 5, str. 359—382; isti, Lösungen im Gewissensbereich für unlösbare Ehefälle, u HEIMERL H. (izd.), *Verheiratet und doch nicht verheiratet?* Wien 1970, str. 141—153 (prijevod članka objavljenog pod naslovom »Internal Forum Solutions to Insoluble Marriage Cases«, u: *The Jurist*, 1970, str. 21—30). Usp. također HÄRING B., *Die grosse Versöhnung*, Salzburg 1970, str. 95—99.

60 Usp. bilješku 57. Također: Die Kirche und die Geschiedenen. Ein Gespräch mit dem Vorsitzenden der Synodenkommission IV, Prof. F. BÖCKLE, u: *Herder-Korrespondenz* 26 (1972), str. 69—73; isti, Die gescheiterte Ehe, u: *Ehe und Ehescheidung*, München 1972, str. 121—132.

61 GRÜNDEL J., *Aktuelle Themen der Moraltheologie*, München 1971, str. 140 sl.; usp. bilješku 94.

62 LEHMANN K., Unauflöslichkeit der Ehe und Pastoral für wiedererheiratete Geschiedene, u: *Internationale kath. Zeitschrift* 4/1972, str. 355—372.

63 KASPER W., *Zur Theologie der Ehe*, Mainz 1977, str. 80 sl.

64 DE LOCHT P., *Théologie de la pastorale des divorcés*, u: *Divorce et indissolubilité du mariage*, Paris 1971, str. 137—152.

65 ROSSI L., *Pastorale della emarginazione o pastorale della comprensione*, u: ANGE-LINI i dr., *Per una pastorale dei divorziati*, Torino 1974, str. 111—144.

66 RATZINGER J., *Zur Frage nach der Unauflöslichkeit der Ehe*, u: *Ehe und Ehescheidung*, München 1972, str. 54.

67 Usp. bilješku 22.

68 MEYER H. B., Können wiederverheiratete Geschiedene zu den Sakramenten zugelassen werden? u: *Zeitschrift für kath. Theol.* 91 (1969), str. 121—149; isti, *Zur Sakramentenspendung an wiederverheiratete Geschiedene*, u: *Diakona-Seelsorger* 1970, str. 161—171; isti, Was Gott verbunden hat, soll der Mensch nicht trennen, u: WETZEL N., *Die öffentlichen Sünder...* str. 255 sl.

No ima i autora koji imaju drukčije mišljenje i koji se ne slažu s prijedlogom da razvedeni i civilno vjenčani mogu pristupiti sakramentima ili su barem vrlo rezervirani: M. Huftier⁶⁹, R. A. McCormick⁷⁰, G. Rossino⁷¹, D. Tettamanzi⁷², E. Ganon⁷³. A ima ih također koji pokazuju simpatiju za njihovo pripuštanje sakramentima, ali se ne izjašnjavaju izričito: npr. T. Goffi⁷⁴.

No, ima i teoloških izjava skupne naravi. Tako su se poseban odbor Američkog teološkog društva⁷⁵ i Teološkog fakulteta u Montréalu⁷⁶ izjasnili za pripuštanje sakramentima. Još veće značenje ima dokumenat što ga je Društvo francuskih moralista (Association de Théologiens pour l'Etude de la Morale) uputilo francuskim biskupima 1972. godine. Nakon što su prethodno održali kongres o tom pitanju, došli su do uvjerenja kako je došlo vrijeme da Crkva preispita svoj stav o razvedenima i ponovno vjenčanima s obzirom na pristup sakramentima. Budući da episkopat kroz dvije godine nije reagirao na taj dokumenat, oni su ga objavili.⁷⁷ Austrijska teološka komisija praktično se složila s gledištem koje zastupa K. Hörmann⁷⁸.

Internacionalna teološka komisija u Rimu u svom je posljednjem dokumentu o sakramentu ženidbe zauzela negativan stav o tom pitanju (iako neki njezini članovi, kao npr. K. Lehmann, u svojim spisima imaju drukčije gledište), ali je hotimice ostala »in generalibus«, smatrajući da su izvodi i pastoralne smjernice u kompetenciji Papinske komisije za obitelj. Dobiva se dojam da je dokumenat o tom pitanju previše općenit i da ne ulazi u mnoge aspekte koje je iznijela suvremena diskusija. Slično je i G. Martelet u svojoj 12. tezi isključio eventualnu mogućnost

69 HUFTIER M., Sur la séparation des divorcés remariés, u: *Ami du Clergé* 76 (1966), str. 210—207.

70 McCORMICK R. A., Theologen diskutieren das Für und Wider, u: HEIMERL H., *Verheiratet und doch nicht verheiratet?* Freiburg 1970, str. 133—139 (izvadak iz njegovih »Notes on Moral Theology«, u: *Theological Studies* 1966, str. 620—624).

71 ROSSINO G., La questione spinosa delle convivenze illegittime, u: *Perfice Munus* 61 (1966), str. 130—133.

72 TETTAMANZI D., Per una pastorale della comunità ecclesiale verso i divorziati risposati, u: *La Scuola Cattolica* 99 (1971), str. 94—131; isti, I divorziati risposati e i sacramenti della Penitenza e dell'Eucaristia, u: ANGELINI i dr., *Per una pastorale dei divorziati*, Torino 1974, str. 181—228.

73 GAGNON E., v. bilješku 50.

74 GOFFI T., Pastorale sacramentale verso i divorziati, u: *Riv. di teol. mor.* 2/1969, str. 77—89; isti, Temi generali della pastorale dei divorziati, u: ANGELINI i dr., *Per una pastorale...* str. 5—45. On bi bio za »početnu sakramentalnost« (mogućnost ispovijedi, ali bez odrješenja).

75 Tekst izvještaja u Americi, 1972, listopad, str. 258—260; talijanski prijevod u *Il Regno-Doc.* 1/1973, str. 14—16.

76 Izvještaj u L'Eglise canadienne, 1972, rujana, str. 205—208; talijanski prijevod u: *Regno-Doc.* 1/1973, str. 16—19.

77 *Le Supplément*, 1974, N° 109, svibanj, str. 125—154.

78 »Na želju više sinoda i po nalogu Austrijske biskupske konferencije trudila se duže vrijeme i Austrijska teološka komisija oko razjašnjenja ovog pitanja. Ona je na svom posljednjem savjetovanju, 5. svibnja 1973., s odobravanjem uzela na znanje ovaj rad, označila zauzeti pristup kao teološki moguć i jednoglasnom odlukom zamolila, imajući pred očima goruće pastoralne prilike, da se što prije objavi« (HÖRMANN K., *Kirche und zweite Ehe*, str. 9). Komentar u: *Wiener Kirchenzeitung* 10. II 1974, str. 1 (J. Schicho): »Ako se ima na pameti da je bečki ordinarijat dao crkvenu dozvolu za tiskanje, da je o dokumentu obaviještena i Biskupska konferencija 26. siječnja u Linzu i, konačno, da je djelo preporučeno u biskupijskim listovima kao važna pomoć pastoralnom svećenstvu, tada možemo dokučiti zamašaj ove publikacije.«

povezivanja euharistije sa stanjem onih koji su u drugoj ženidbi, a Komisija je »modo generali« prihvatila i njegove teze.

Kod nas se malo pisalo o ovom gorućem problemu pastoralnog rada. M. Valković u svom intervjuu u časopisu »Kana«⁷⁹ i St. Ojnik u jednom kraćem napisu⁸⁰ skloni su većem otvaranju sakramentalnog života Crkve i s obzirom na osobe u drugoj ženidbi, dakako u posebnim okolnostima i uz određene uvjete. Na Ojnikov članak reagirao je u istom časopisu koparski biskup J. Jenko,⁸¹ upozoravajući na dosadašnju praksu i dosadašnje propise. Mnogo je oštrije reagirao, u drugom kontekstu, splitski nadbiskup F. Franić u »Vjesniku splitsko-makarske nadbiskupije«.⁸² Splitski pastoralist Ž. Bezić napisao je — vjerojatno jedini u novije vrijeme — poseban članak o tom pitanju.⁸³ On pokazuje pastoralnu brigu za osobe u crkveno nevaljanim ženidbama i otvorenost za problematiku ali u bitnim postavkama ostaje na tradicionalnoj liniji pastve i kanonskog prava.

Što se tiče samog kanonskog prava, čini se da ni tu nije baš sve jasno, makar je praksa dala svoju interpretaciju. Nedavno je njemački kanonist Adam Zirkel objavio studiju u kojoj dokazuje da, na temelju sadašnjeg zakonika crkvenog prava, neki razvedeni i ponovno vjenčani mogu biti pripušteni sakramentima. Po njegovu mišljenju, dosadašnja pastoralna praksa nije bila u skladu, u nekim slučajevima, s postojećim propisima crkvenog zakonika. On tvrdi:

»Crkva tolerira i prešutno pušta prazninu u zakonu. Time što postojeće pravo ne isključuje od euharistije one razvedene i ponovno vjenčane, koji ne potpadaju pod zabrane kan. 855 i 856 CIC, Crkva zapravo tolerira u ovim slučajevima postojanje druge, po sebi nezakonite, veze. Ili je pripuštanje mnogih razvedenih i ponovno vjenčanih u mnogo slučajeva, na temelju *postojećeg prava*, moguće ili *uopće nije moguće*. Nije potrebna promjena kako bi se *pripustili mnogi* nego bi *svi bili isključeni*. Ne *promjena*, nego *primjena* otvara u mnogim slučajevima put sakramentima za razvedene i ponovno vjenčane«⁸⁴.

Kanonisti neka riješe da li je ovo tumačenje točno ili ne. Ako bi se ono pokazalo ispravnim, put u daljnjem radu i u pastoralnoj praksi bio bi veoma olakšan.

CRKVENO PASTIRSKO UČITELJSTVO

Ne pripada teolozima da daju službene i konkretne pastoralne smjernice. To je u kompetenciji biskupa, biskupskih konferencija i vrhovne vlasti Crkve. Teolozi trebaju pripremiti teren, solidno i kritički proučiti i preispitati probleme, ali provedbene smjernice daje zakonita pastirska

79 Kršćanska obitelj: krize i izlazi. Razgovor s drom Marijanom Valkovićem, u: *Kana* 1972, br. 2 (21), str. 12—13.

80 OJNIK St., Dušnopastirska skrb za civilno poročene, u: *Cerkev v sedanjem svetu* 8 (1974), br. 7—8, str. 121—122.

81 JENKO J., Še o dušnopastirski skrbi za civilno poročene, ondje, 1975, br. 1—2, str. 28—29.

82 FRANIĆ F., Okružnica o nekim aktualnim poteškoćama o nerazrješivosti braka. Prvo pismo, u: *Vjesnik nadbiskupije splitsko-makarske* 1972, br. 6, str. 6—8.

83 BEZIC Z., Sakramenti rastavljenima? u: *Služba Božja* 1976, br. 1, str. 32—39. Može se još navesti prevedeni članak s francuskog: Henry A. -M., Rastavljeni u novom braku i kršćanska zajednica, u: *Svesci* 15, str. 17—19.

84 ZIRKEL A., *Schliesst das Kircherecht alle wiederverheirateten Geschiedenen von den Sakramenten aus?*, Mainz, 1977, str. 54.

vlast u Crkvi. Svakako nije bez koristi vidjeti ima li negdje nešto na razini biskupa ili biskupskih konferencija što bi moglo upućivati na malo drukčiji odnosno diferenciraniji pristup. Neki teolozi i pastoralisti smatraju da bi se ovi slučajevi trebali rješavati »in foro interno« te da, barem zasada, ne bi trebalo urgirati službene smjernice in foro externo«. No, većina ipak smatra da je problem tako težak i tako velik da bi nužno trebalo donijeti i neke službene odredbe na izvanjskom području, to više što se rješenja na području savjesti ipak — u većoj ili manjoj mjeri — očituju i na izvanjskom području. Ima primjera da su neki biskupi pokušali dati smjernice za svoje biskupije.

U Njemačkoj je biskupija Limburg već prije desetak godina poduzela nešto i na izvanjskom forumu. Tamo je svećeničko vijeće 8. rujna 1969. usvojilo gledište: Isključiti od sakramenata razvedene i ponovno vjenčane nije u svakom slučaju opravdano«. Nakon izvjesnog razmišljanja, biskup je odobrio ovu odluku i odredio da »ako se radi o izvanjskom forumu, u svakom pojedinom slučaju postupit će se nakon sporazuma s ordinarijatom. Uslijedit će saopćenje svećenstvu zbog toga da praksa pripuštanja ili uskraćivanja bude jedinstvena«.⁸⁵ To je bilo prije Zajedničke sinode njemačkih biskupija.

U Americi je god. 1972 veliku buku izazvalo pastirsko pismo biskupa Tracy-a iz Baton Rouge (Louis), u kojem je javno dopustio tzv. »rješenje dobre savjesti« (Good Conscience Solution). Ako neka osoba nije mogla dobiti poništenje svog prvog braka, a bila je uvjerenjena da to za nju nije bio brak (kao što je to drugi), tada je mogla pristupiti sakramentima. Ovakva ili slična praksa praktički je bila u širokim razmjerima u čikaškoj nadbiskupiji već god. 1945. Rješenja slična onom na temelju dobre savjesti postojala su javno u praksi u biskupijama Boise (Idaho) i Portland (Oregon)⁸⁶.

Iste godine 17. kolovoza objavio je filadelfijski nadbiskup Krol, predsjednik Američke biskupske konferencije, da se Sv. Stolica protivi takvoj praksi. Stvar tangira cijelu Crkvu. Problem se studira, pa neka se ne uvode takve pojedinačne prakse. Biskup Tracy je nakon toga javno povukao svoje direktive, ali čini se da se praksa tiho i dalje nastavlja. Čini se da ipak Američka biskupska konferencija ne želi problem oštro presjeći. Ona je prije dvije godine dokinula ekskomunikaciju za razvedene i ponovno vjenčane. No, išla je i malo dalje, te kao da nešto sugerira. U jednom saopćenju Biskupska konferencija kaže:

»Opći zakon Crkve naginje da ograniči puno i potpuno sudjelovanje ponovno vjenčanih u životu Crkve. Ukidanje kazne ekskomunikacije ne dopušta po sebi pristup sakramentima pokore i euharistije. Ovo posljednje pitanje (najzapletenije od svih, tj. pitanje povratka punom euharistijskom zajedništvu) ne može se riješiti osim u ograničenom broju slučajeva, koji ovise o posebnim okolnostima.

Oni koji su se ponovno vjenčali i upali u ekskomunikaciju, trebaju, u odluci da se ukine ova crkvena kazna, vidjeti pravi poziv sa strane Crkve. Na njima je da učine drugi korak i obrate se župnicima svojih

85 WETZEL N., Zum Frieden berufen, u: WETZEL N. (izd.), *Die öffentlichen Sünder...* str. 195, bilješka.

86 KELLEHER S. J., *Divorce and Remarriage for Catholics?*, Garden City — New York (Image Books) 1976, str. 144 sl.

župa i biskupijskim sudovima da vide je li moguć njihov povratak u puno euharistijsko zajedništvo⁸⁷.

Na strani izvanjskih normi, nije ništa promijenjeno, ali ipak izgleda da se barem nekim vjernicima pruža nada.

U Francuskoj je biskup Armand Le Bougeois iz Autuna 1976. godine pisao svojim svećenicima o tom problemu i ne ulazeći direktno u načelno gledište, dopustio mogućnost da neki parovi budu pripušteni sakramentima, ali tek nakon ozbiljne i duže pokorničke prakse. Pristup bi možda bio moguć, razmišlja biskup, samo u duhu pokore. U njegovoj je biskupiji bilo ujedno i pokušaja (»ad experimentum«) da se nešto religiozno prizna i civilnim brakovima (molitva, blagoslov), iako se ne radi o sakramentalnoj ženidbi. Kako su nastale oštre reakcije i kritike, osobito na ovo posljednje, on je godinu dana kasnije točnije precizirao svoje gledište, iznoseći opću odredbu Crkve o nemogućnosti pristupa sakramentu euharistije⁸⁸.

Očito je da odluka o pristupanju sakramentima ovakvih osoba prelazi kompetenciju jednog biskupa. No, ni viši forumi kao sinode ili biskupske konferencije ne mogu donijeti nove smjernice.

Biskupijska sinoda Lausanne-Genève-Fribourg u Švicarskoj bavila se ovim problemom. Budući da nije mogla donijeti odluke, ona je izrazila preporuku biskupskoj sinodi u Rimu na kojoj bi se moglo o tome raspravljati. Tekst preporuke glasi:

»Sinoda vruće želi, ne stavljajući u pitanje nerazrješivost ženidbe, da bi razvedeni i ponovno vjenčani koji posve iskreno žele živjeti kršćanski i o tome pružaju svjedočanstvo unutar zajednice, mogli biti pripušteni sakramentima pokore i euharistije. U ovom pogledu euharistija, kruh života, smatrala bi se podrškom u unutarnjoj osobnoj borbi, čak ako je i rezultat takve borbe poraz kad ga se gleda izvana, no o toj stvari može biti sudac samo Bog«⁸⁹.

No možda je stvar bila najviše diskutirana u Njemačkoj pa je shvatljivo da je došla na dnevni red Zajedničke sinode biskupija u Saveznoj Republici Njemačkoj (1971—1975). Bilo je oštih i teških debata. Komisija kojoj je bio povjeren rad na dokumentu o ženidbi i obitelji htjela je poseban dokumenat također o razvedenima i civilno vjenčanima, ali je kasnije to ugradila u zajednički dokumenat o ženidbi i obitelji. Sam elaborat komisija je (Sachkommission IV) izradila već 1972. pod naslovom: »Smjernice za pastoralnu pomoć razvedenima koji su se civilno vjenčali i koji žele sudjelovati u sakramentalnom životu Crkve«. Smjernice su prvotno trebale služiti pastoralnom svećenstvu. Tu je bio predviđen pristup sakramentima uz tri uvjeta:

1) da je povratak partneru prve ženidbe nemoguć a postoji moralna obveza prema novom partneru i djeci, 2. ako zajednički život ima sve oznake braka i kao takav se u praksi već pokazao, 3. ako postoji sprem-

⁸⁷ *NC Documentary Service*, 19. svibnja 1977. Francuski prijevod u: *La Doc. Cath.* 1977, str. 568.

⁸⁸ *Le problème des divorcés remariés. Lettre de Mgr Le Bourgeois aux prêtres du diocèse d'Antun*, u: *La Doc. Cath.* 1976, str. 885—886; *Quelques précisions, ondje*, 1977, str. 645—646.

⁸⁹ Documento del sinodo diocesano di Losanna, Ginevra e Friburgo *SESSUALITÀ MATRIMONIO FAMIGLIA*, u: *Il Regno-Doc.* 9/1976, str. 232.

nost da se počinjena krivnja okaje i da se snosi odgovornost prema bračnom drugu i djeci iz prvog braka⁹⁰.

Nakon teških i dugih rasprava Sinoda je iznijela mišljenja »pro et contra«. Priznala je svoju nemoć da na tom području nešto konkretno poduzme »in foro externo«, budući da se to tiče cijele Crkve, pa je umjesto neke odluke donijela molbu koja glasi ovako:

»S obzirom na nevolju mnogih koji su u takvoj situaciji, dušobrižnici često ne nalaze u važećim crkvenim odredbama zadovoljavajući instrumentarij za pastoralnu pomoć. Nužno razjašnjenje otvorenih teoloških, pastoralnih i pravnih pitanja može se tražiti i naći samo u suglasnosti s općom Crkvom. U sadašnjem trenutku Sinoda vidi da je u nemogućnosti da donese neki »votum.«

Ona moli Biskupsku konferenciju da se hitno i nužno razjašnjenje i dalje provodi, te da se što prije uputi papi »votum« za ovu stvar. Neovisno o tome Sinoda moli Papu da uvede rješenje koje bi pastoralno zadovoljavalo⁹¹.

VRHOVNA UPRAVA CRKVE

Vrhovna uprava Crkve želi intenzivniju pastvu rastavljenih. Sam je papa Pavao VI. u svojoj alokuciji 4. studenoga 1977. rekao kako oni ne smiju biti lišeni pastirske brige. Njima već na temelju krštenja pripadaju mnoge zadaće u Crkvi. No, od posebne je važnosti pismo Kongregacije za nauk vjere od 11. travnja 1973. Upućeno je biskupima, a potpisao ga je kard. Šeper. Ono uzima u obranu nerazrješivost ženidbe i upozorava biskupe kako se ne bi smjelo trpjeti da se u katoličkim školama i u praksi ženidbenih sudova niječe ili stavlja u pitanje načelo o nerazrješivosti ženidbe. Što se tiče pripuštanja sakramentima razvedenih i civilno vjenčanih, pismo upozorava na zloupotrebe te daje ove smjernice:

»Što se tiče pripuštanja sakramentima, neka mjesni ordinariji s jedne strane nastoje da se održava sadašnja crkvena disciplina; s druge strane neka se brinu da duhovni pastiri posvete posebnu brigu onima koji žive u nezakonitoj vezi, pridržavajući se u rješavanju takvih slučajeva, pored ostalih ispravnih sredstava, i prokušane crkvene prakse za unutrašnje područje (adhibendo in solutione talium casuum, praeter alia recta media, proba iam Ecclesiae praxis in foro interno)⁹².

Dokumenat je, čini se, hotimice izabrao formulaciju koja je pomalo općnita. Odatle i razlike u tumačenju tog dokumenta. Predstavnici strože, »tradicionalne« linije u izrazu »probata Ecclesiae praxis« čitaju »živjeti kao brat i sestra«. No ima autora koji, izgleda, s pravom misle da je formulacija izabrana u malo širem smislu i da ostavlja nešto neodređeno. Tako B. Häring smatra da ovaj dokumenat ustaje protiv onih

90 Richtlinien zur pastoralen Hilfe für Geschiedene, die wiederverheiratet sind und am sakramentalen Leben der Kirche teilnehmen wollen. Vorlage für die Vollversammlung 22.—26. November 1972 verabschiedet in der Sitzung am 29./30. Januar 1972, str. 4—5 (ciklostil).

91 Gemeinsame Synode der Bistümer in der Bundesrepublik Deutschland, *Christliche gelebte Ehe und Familie*, 3. 5. 2. 2. 2; Offizielle Gesamtausgabe I, Freiburg 1978, str. 452.

92 Sveta Kongregacija za nauk vjere, Prot. br. 1284/66: 139/69 od 11. travnja 1973. Pismo je, što u prijevodu što u latinskom tekstu, objavljeno u našim biskupijskim vjesnicima.

koji stavljaju u pitanje dogmatsko učenje o nerazrješivosti ženidbe, ali ne protiv onih koji na pastoralnoj razini smatraju da neki razvedeni i civilno vjenčani mogu pristupiti sakramentima pokore i euharistije, uz uvjet da je to a) u pojedinačnom slučaju i b) na području savjesti («in foro interno»).

Neki upozoravaju i na činjenicu da je 1970. godine američki časopis *The Jurist* donio nekoliko članaka u kojima su se autori, osobito Häring, zalagali za rješenja na unutrašnjem području u slučajevima kad nije moguće donijeti zadovoljavajuće rješenje na izvanjskom području⁹³, a da pri tom nisu tražili da bi dotične osobe morale živjeti »kao brat i sestra«. Budući da su uslijedile diskusije, moglo se očekivati da će dokumenat ukloniti nejasnoće, no on je ostao pri prilično općenitoj formulaciji, čak prihvaćajući i na neki način sugerirajući da treba tražiti rješenja »in foro interno«. Uz to dokumenat govori i o »*alia recta media*«. O kojim se to sredstvima radi? Čini se da je tu nešto otvoreno i nedorečeno, a to bi se moglo tijekom vremena bolje izraziti i kristalizirati⁹⁴.

Iz svega slijedi da je vrhovna vlast u Crkvi izričito i odlučno protiv onih koji niječu ili stavljaju u pitanje učenje o nerazrješivosti ženidbe. Što se tiče pristupa sakramentima onih koji žive u crkveno nevaljanoj ženidbi, čini se da je stav prilično općenit i nedorečen. Po svemu izgleda da se, barem zasada, ne želi donijeti neka izvanjska promjena, nego se sugerira rješenje, tamo gdje je moguće, na unutrašnjem području.

Interesantno je vidjeti kako Sv. Stolica reagira na prijedloge da se donesu neke promjene i za izvanjsko područje. Njemački episkopat obavijestio je katoličku javnost u prosincu 1978. o odgovorima na »vota« što ih je izrazila Zajednička sinoda njemačkih biskupija. Neki su »vota« u Rimu odbijeni, a o drugima se vode pregovori. Među ove posljednje spada i pitanje razvedenih i civilno vjenčanih. Predviđaju se razgovori između predstavnika Internacionalne teološke komisije, koja je u međuvremenu iznijela svoje mišljenje, i stručnjaka što će ih izabrati Njemačka biskupska konferencija. No, po svemu sudeći ne može se očekivati neka promjena na izvanjskom području. Privremeni izvještaj njemačkih biskupa kratko kaže: »Prema sadašnjem stanju savjetovanja ne vidi se da bi se moglo računati s promjenom postojećih propisa«⁹⁵.

93 HÄRING B., *Lösungen im Gewissensbereich für unlösbare Ehefälle*, u: HEIMERL H., *Verheiratet und doch nicht verheiratet?* ... str. 141—153.

94 Na temelju moralne i pastoralne teologije dade se i danas pokazati kako »prokušana crkvena praksa« i »ostala ispravna sredstva« dopiru mnogo dalje nego što bi se dalo zaključiti na prvi pogled. Tako je »prokušana crkvena praksa« da se vodi računa o subjektivnoj dispoziciji (»bona fides«), da se pastoralna praksa može poslužiti i analogijama (ako pravoslavni, u stanovitim okolnostima, mogu pristupiti euharistiji u katoličkoj Crkvi a da ih se ne pita da li su razvedeni i ponovo vjenčani, zašto se to isto ne bi moglo primijeniti i na katolike?), da se vodi računa o izuzetnim i posebno teškim osobnim situacijama (»casus urgens«), da se određena stroga linija (strogo inzistiranje na uvjetu »živjeti kao brat i sestra«) nije baš pozitivno pokazala u novijim prilikama Crkve. Usp. pitanje o tome GRÜNDEL J., *Möglichkeiten einer Zulassung widerverheirateter Geschiedener zu den Sakramenten? Zum Schreiben der Glaubenskongregation vom 11. April 1973*, u: *Theol.-prakt. Quartalschrift* 121 (1973), 4. Left, str. 335—346. Ovo je doista slučaj kad treba znati pravilno tumačiti crkvene dokumente u cjelini katoličke nauke i prakse.

95 *Zwischenbescheid über die Voten der Gemeinsamen Synode*, u: *Herder-Korrespondenz* 1979, Heft, 2 str. 65.

Što se tiče švicarskog »votuma«, na novoosnovanom švicarskom »Pastoralforumu« u Einsiedelnu od 8. do 10. prosinca 1978. dan je izvještaj o prijedlozima i zahtjevima švicarske »Sinode 72«. Tom prigodom rekao je biskup Mamie (Lausanne-Genève-Fribourg) da »votum« sinode s obzirom na razvedene i ponovno vjenčane »rimske oblasti ispituju s mnogo pažnje i uz suradnju brojnih biskupa i laika iz cijelog svijeta«⁹⁶. Iz svega proizlazi čini se da nije toliko u pitanju doktrinarni aspekt koliko praktičnopastoralni. Odatle razne procjene i različita vrednovanja, te shvatljiv oprez i stanovito oklijevanje. Promjena bi imala daleko-sežne posljedice.

ZAKLJUČAK

Razvedeni i ponovo vjenčani velika su briga i velik problem današnje Crkve. U svojim pastoralnim naporima da im pomogne, Crkva mora imati pred očima dva putokaza, naoko suprotna a u biti dopunska, budući da su oba izraz evanđeoske metode u postupanju s ljudima. S jedne strane, Crkva treba da neustrašivo navješćuje Isusovu zapovijed o nerazrješivosti ženidbe. Baš danas kad su ustanova ženidbe i obiteljski život u pravim potresima, ona treba navijestiti proročansku Božju zamisao o odnosima između muža i žene. Svi teološki pokušaji ne smiju načelno nalomiti ovu proročku misiju Crkve. Bilo bi veliko osiromašenje za svijet kad bi Crkva popustila u tom svom poslanju.

No Crkva živi u svijetu u kojem grijeh još nije egzistencijalno prevladan, ona se ujedno sastoji od grešnika od kojih neki ne uspijevaju u potpunosti ostvariti radikalnost Isusove zapovijedi. Uzroci mogu biti mnogovrsni, od osobnih i društvenih grijeha do promjena u »bazi civilizacije«. O svemu tome Crkva treba voditi računa, jer je sve to dio čovjeka. Stoga je Crkva prisiljena da u svom pastoralnom postupanju računa i s polovičnim mjerama i ostvarenjima, sa stanovitim »kompromisima«, ne da ih kao takve opravda nego da ih realistički prihvati kao polaznu točku daljnjeg napretka i rasta. Na to je navodi kako milosrđe prema slabim i krhkim ljudima tako i spoznaja da joj se tako pruža mogućnost pastoralnog djelovanja. Poznato je kako je Drugi vatikanski sabor u svojoj pastoralnoj konstituciji »O Crkvi u suvremenom svijetu« opisao mnogostruku neuravnoteženost i »konfliktnost« suvremenog svijeta, odakle potječu »uzajamno nepovjerenje i neprijateljstva, sukobi i iskušenja, kojima je čovjek u isto vrijeme i uzrok i žrtva« (br. 8).

Francuski biskupi su to u jednom dokumentu još jasnije izrazili:

»Kao kršćanima, nama nije nepoznato da čitav ovaj naš svijet, usprkos sudioništvu u Kristovu uskrsnuću, nije još oslobođen od protuslovlja i smrti. Istom posljednji Kristov dolazak u slavi učinit će da uskrsne 'novo nebo i nova zemlja' (Otkr 21, 1) primjereni u svakom pogledu čovjeku koji će napokon biti obdaren darom nutarnjeg jedinstva«⁹⁷.

96 EBNETER A., Schweizer Pastoralforum, u: *Orientierung* 43 (1979), N. 1, str. 11.

97 Francuski biskupi, *Uputa o enciklici »Humanae Vitae«*, KS: Dokumenti 27, Zagreb 1970, str. 14.

Kako spojiti jedno s drugim, viziju apsolutnoga i konkretnost provi- zornoga i ograničenoga, krhkoga i grešnoga? To se ne da točno odrediti, pogotovo ne jednom zauvijek. Tu se Crkva probija kroz stoljeća ulažući velike napore i potpomognuta svjetlom Duha Svetoga. Je li došlo vri- jeme da se i danas učini koji značajniji korak s obzirom na odnos prema razvedenim i ponovno vjenčanim vjernicima? Neki su pomaci očiti, ali da li se moglo i više? Tu počinju različite ocjene i praktična razila- ženja.

Što se tiče njihova pripuštanja sakramentima pokore i euharistije, to je danas na teološko-pastoralnom planu »quaestio disputata«. Na teolo- zima je da se i dalje bave tom problematikom i da je proučavaju, no oni nisu pozvani da daju praktične pastoralne smjernice.

Problematika razvedenih i civilno vjenčanih teška je ne u pastoral- nom nego i u teološkom pogledu, jer se u njoj ukrštavaju različite teo- loške vizije i škole. Dok je situacija takva, čini se da je teško očekivati neki zaokret u smjernicama »pro foro externo«. U konkretnoj praksi rješenja valja tražiti »in foro interno«, tj. polazeći od pojedinih sluča- jeva i od savjesti pojedinaca. Na teolozima i pastoralistima je da bolje osvijetle baš ovo unutrašnje područje, da pokušaju malo jasnije opi- sati koje su tu mogućnosti i koji priključci za konstruktivan pastoralni rad. Time će pomoći i pastoralnom svećenstvu i biskupima. Gdje su re- zultati vidljivi i smjer jasan, biskupi će ih podržati svojim pastirskim autoritetom, a gdje to još nije dovoljno, poticat će na daljnja istraži- vanja i, po potrebi, uputit će — možda više indirektno i prešutno — na »probatos autores«, kako se to činilo i u prošlosti (čini se kao da su tako postupili austrijski biskupi s obzirom na knjižicu K. Hörmanna »Kirche und zweite Ehe«). No kako se danas nije lako snaći u teološkoj litera- turi, čini se da bi ipak trebalo težiti prema nekim smjernicama pasto- ralne naravi. Ali prije toga trebalo bi da se svi, i pastoralno svećenstvo i teolozi i biskupi, ozbiljno pozabave ovom problematikom na svim nje- zinih razinama, pokušavajući da se shvati sva njezina složenost. Na svima nama je da, noseći svaki svoj dio odgovornosti, pokušamo učiniti što se daje i što nam je na dohvat. Ujedno se trebamo nadati da će Crkva pod vodstvom Duha Svetoga i uz iskrene napore sviju, osobito onih odgovornih u njoj, bolje uočiti put kojim joj je ići i način postu- panja koji bi više odgovarao potrebama današnjih ljudi, osobito onih slabih i grešnih (usp. Mt 9, 13).

ZUSAMMENFASSUNG

Der Autor befasst sich im Artikel mit dem schwierigen und vieldiskutier- ten Problem der wiederverheirateten Geschiedenen. Nach der Beschreibung der heutigen Situation und der geltenden pastoralen Praxis wird es versucht, das Problem von mehreren Standorten und in einem weiteren Rahmen zu sehen. Zuerst werden die neueren Ergebnisse der Exegese und der biblischen Theologie aufgenommen, um eine solide Basis für die ganze Diskussion auf- zustellen. Dann wird das historische Material über die Stellung der Kirche zu den Geschiedenen und zur zweiten Ehe angeführt, das auf die Spannung zwischen der kirchlichen Lehre von der Unauflöslichkeit der Ehe und der barmherzigen Berücksichtigung der pastoralen Not hinweist. Es wird dann nach positiven Möglichkeiten gesucht. Als erstes ist es notwendig, eine neue

Stellungnahme zu den wiederverirrteten Geschideneu zu halten. Anstatt ihnen zu Isolierung Anlass zu geben, sollten wir das Mögliche tun, um sie in unsere Kirchengemeinden zu integrieren und so ihnen in der Glaubensnot zu helfen. Eine richtige Bekehrung in dieser Hinsicht tut in unseren Gemeinden not. Man soll auch versuchen, die rechtlichen Möglichkeiten soweit als möglich auszunutzen. Immerhin bleibt die Tatsache, dass für viele Fälle pastorale Lösungen zu suchen sind. Der letzte Teil ist der »quaestio disputata« gewidmet, ob wiederverheiratete Geschidene zu den Sakramenten der Busse und der Eucharistie zugelassen werden könnten. Es wird auf Meinungen der Theologen, auf Erklärungen einiger Bischöfe und auf Stellungnahme des Heiligen Stuhls hingewiesen. Der Autor meint, dass in Übereinstimmung mit der Deklaration der Kongregation für die Glaubenslehre vom 11. April 1973 der innere Gewissensbereich als der praktisch einzig gangbare Weg für die Lösung mancher Fälle in Betracht kommt. Man soll vom Einzelnen und von seinem Gewissen ausgehen, um die grosse Not mancher christlicher Ehepaare ein wenig leichter zu machen.